

Συλλογή της Νομολογίας

ΠΡΟΤΑΣΕΙΣ ΤΟΥ ΓΕΝΙΚΟΥ ΕΙΣΑΓΓΕΛΕΑ
JEAN RICHARD DE LA TOUR
της 16ης Φεβρουαρίου 2023¹

Υπόθεση C-663/21

Bundesamt für Fremdenwesen und Asyl
παρισταμένου του
ΑΑ

[αίτηση του Verwaltungsgerichtshof
(Ανωτάτου Διοικητικού Δικαστηρίου, Αυστρία)
για την έκδοση προδικαστικής απόφασης]

και

Υπόθεση C-8/22

XXX

κατά

Commissaire général aux réfugiés et aux apatrides

[αίτηση του Conseil d'État (Συμβουλίου της Επικρατείας, Βέλγιο)
για την έκδοση προδικαστικής απόφασης]

«Προδικαστική παραπομπή – Χώρος ελευθερίας, ασφάλειας και δικαιοσύνης – Πολιτική ασύλου – Οδηγία 2011/95/ΕΕ – Κανόνες σχετικά με τις προϋποθέσεις χορήγησης του καθεστώτος του πρόσφυγα ή του καθεστώτος επικουρικής προστασίας – Άρθρο 14, παράγραφος 4, στοιχείο β' – Ανάκληση του καθεστώτος του πρόσφυγα – Υπήκοος τρίτης χώρας ο οποίος έχει διαπράξει ιδιαίτερος σοβαρό έγκλημα – Κίνδυνος για την κοινωνία – Έλεγχος αναλογικότητας – Βάρος αποδείξεως – Οδηγία 2008/115/ΕΚ – Επιστροφή παρανόμως διαμενόντων υπηκόων τρίτων χωρών – Αναβολή της απομάκρυνσης – Απομάκρυνση μη επιτρεπόμενη λόγω της αρχής της μη επαναπροώθησης – Αδυναμία έκδοσης απόφασης επιστροφής»

I. Εισαγωγή

1. Το άρθρο 14, παράγραφοι 4 και 5, της οδηγίας 2011/95/ΕΕ του Ευρωπαϊκού Κοινοβουλίου και του Συμβουλίου, της 13ης Δεκεμβρίου 2011, σχετικά με τις απαιτήσεις για την αναγνώριση των υπηκόων τρίτων χωρών ή των απάτριδων ως δικαιούχων διεθνούς προστασίας, για ένα ενιαίο καθεστώς για τους πρόσφυγες ή για τα άτομα που δικαιούνται επικουρική προστασία και για το

¹ Γλώσσα του πρωτοτύπου: η γαλλική.

περιεχόμενο της παρεχόμενης προστασίας², προβλέπει, παράλληλα με τους λόγους παύσης της ιδιότητας του πρόσφυγα (άρθρο 11) και τους λόγους αποκλεισμού από το καθεστώς του πρόσφυγα (άρθρο 12), ότι τα κράτη μέλη έχουν την ευχέρεια να ανακαλούν το καθεστώς του πρόσφυγα ή να αρνούνται να το χορηγήσουν σε περίπτωση κινδύνου για την ασφάλειά τους ή για την ασφάλεια της κοινωνίας τους.

2. Η ύπαρξη της ως άνω ευχέρειας, η οποία υπαγορεύθηκε από τη βούληση των κρατών μελών να διαθέτουν ένα μέσο δράσης έναντι προσφύγων που, μολοντί θίγουν την ασφάλεια ή την κοινωνία τους, δεν επιτρέπεται να επαναπροωθηθούν, έχει επικριθεί υπό την έννοια ότι δεν υπάρχει αντίστοιχη πρόβλεψη στους λόγους αποκλεισμού από το καθεστώς του πρόσφυγα και παύσης της ιδιότητας του πρόσφυγα οι οποίοι παρατίθενται στο άρθρο 1, τμήμα Γ έως ΣΤ, της Σύμβασης περί του καθεστώτος των προσφύγων³, όπως συμπληρώθηκε με το Πρωτόκολλο περί του καθεστώτος των προσφύγων⁴ (στο εξής: Σύμβαση της Γενεύης).

3. Εντούτοις, με την απόφαση της 14ης Μαΐου 2019, Μ κ.λπ. (Ανάκληση του καθεστώτος του πρόσφυγα)⁵, το Δικαστήριο δεν εντόπισε κανένα στοιχείο ικανό να θίξει το κύρος του άρθρου 14, παράγραφοι 4 έως 6, της οδηγίας 2011/95 σε σχέση με το άρθρο 78, παράγραφος 1, ΣΛΕΕ και το άρθρο 18 του Χάρτη των Θεμελιωδών Δικαιωμάτων της Ευρωπαϊκής Ένωσης (στο εξής: Χάρτης). Προκειμένου να καταλήξει στη συγκεκριμένη κρίση, το Δικαστήριο εκτίμησε, μεταξύ άλλων, ότι το άρθρο 14, παράγραφοι 4 και 5, της επίμαχης οδηγίας έχει την έννοια ότι, στο πλαίσιο του συστήματος που εγκαθιδρύεται με την οδηγία, η ανάκληση ή η άρνηση της χορήγησης του καθεστώτος του πρόσφυγα δεν έχει ως αποτέλεσμα να χάνει ο ενδιαφερόμενος υπήκοος τρίτης χώρας ή ανιθαγενής ο οποίος πληροί τις προϋποθέσεις του άρθρου 2, στοιχείο δ', σε συνδυασμό με τις διατάξεις του κεφαλαίου ΙΙΙ της ίδιας οδηγίας, την ιδιότητα του πρόσφυγα κατά την έννοια του εν λόγω άρθρου 2, στοιχείο δ', και του άρθρου 1, τμήμα Α, της Σύμβασης της Γενεύης⁶.

4. Σε συνέχεια της απόφασης Μ κ.λπ. (Ανάκληση του καθεστώτος του πρόσφυγα), με τις υπό κρίση αιτήσεις προδικαστικής αποφάσεως το Δικαστήριο καλείται πλέον να διευκρινίσει τις προϋποθέσεις υπό τις οποίες τα κράτη μέλη μπορούν να αποφασίσουν την ανάκληση του καθεστώτος του πρόσφυγα.

5. Οι υπό κρίση αιτήσεις προδικαστικής αποφάσεως αφορούν, ειδικότερα, την ερμηνεία του άρθρου 14, παράγραφος 4, στοιχείο β', της οδηγίας 2011/95 και των άρθρων 5, 6, 8 και 9 της οδηγίας 2008/115/ΕΚ του Ευρωπαϊκού Κοινοβουλίου και του Συμβουλίου, της 16ης Δεκεμβρίου 2008, σχετικά με τους κοινούς κανόνες και διαδικασίες στα κράτη μέλη για την επιστροφή των παρανόμως διαμενόντων υπηκόων τρίτων χωρών⁷.

6. Όσον αφορά την υπόθεση C-663/21, η αίτηση προδικαστικής αποφάσεως υποβλήθηκε στο πλαίσιο ένδικης διαφοράς μεταξύ του ΑΑ, υπηκόου τρίτης χώρας, και της Bundesamt für Fremdenwesen und Asyl (Ομοσπονδιακής Υπηρεσίας Μετανάστευσης και Ασύλου, Αυστρία, στο

² ΕΕ 2011, L 337, σ. 9. Η οδηγία συνιστά αναδιατύπωση της οδηγίας 2004/83/ΕΚ του Συμβουλίου, της 29ης Απριλίου 2004, για θέσπιση ελάχιστων απαιτήσεων για την αναγνώριση και το καθεστώς των υπηκόων τρίτων χωρών ή των απάτριδων ως προσφύγων ή ως προσώπων που χρήζουν διεθνούς προστασίας για άλλους λόγους (ΕΕ 2004, L 304, σ. 12).

³ Υπογράφηκε στη Γενεύη στις 28 Ιουλίου 1951 [*Recueil des traités des Nations unies*, τόμος 189, σ. 150, αριθ. 2545 (1954)] και τέθηκε σε ισχύ στις 22 Απριλίου 1954.

⁴ Συνήφθη στη Νέα Υόρκη την 31η Ιανουαρίου 1967 και τέθηκε σε ισχύ στις 4 Οκτωβρίου 1967. Βλ. Janku, L., «(In)Compatibility of Article 14 (4) and (6) of the Qualification Directive with the 1951 Refugee Convention», ομιλία στο σεμινάριο Nordic Asylum Law Seminar, το οποίο διοργανώθηκε στις 29 και 30 Μαΐου 2017, διατίθεται στη διεύθυνση: http://mhi.hi.is/sites/mhi.hi.is/files/nalsfiles/4/nals_paper_janku.pdf.

⁵ C-391/16 [C-77/17 και C-78/17, στο εξής: απόφαση Μ κ.λπ. (Ανάκληση του καθεστώτος του πρόσφυγα), ΕΥ:C:2019:403].

⁶ Βλ. απόφαση Μ κ.λπ. (Ανάκληση του καθεστώτος του πρόσφυγα) (σκέψη 97).

⁷ ΕΕ 2008, L 348, σ. 98.

εξής: Bundesamt), σχετικά με την απόφαση της δεύτερης να ανακαλέσει το καθεστώς του πρόσφυγα του πρώτου, να αρνηθεί να του χορηγήσει το καθεστώς επικουρικής προστασίας ή άδεια διαμονής, επειδή συντρέχουν λόγοι που πρέπει να ληφθούν υπόψη, να εκδώσει εις βάρος του απόφαση επιστροφής συνοδευόμενη από απαγόρευση διαμονής, να τάξει προθεσμία οικειοθελούς αναχώρησης και να αναγνώρισει ότι δεν επιτρέπεται η απομάκρυνσή του.

7. Όσον αφορά την υπόθεση C-8/22, η αίτηση προδικαστικής αποφάσεως υποβλήθηκε στο πλαίσιο ένδικης διαφοράς μεταξύ του ΧΧΧ, υπηκόου τρίτης χώρας, και του Commissaire général aux réfugiés et aux apatrides (Γενικού Επιτρόπου για τους πρόσφυγες και τους απάτριδες, Βέλγιο, στο εξής: Commissaire général), σχετικά με την απόφαση του δευτέρου να ανακαλέσει το καθεστώς του πρόσφυγα του πρώτου.

8. Τα προδικαστικά ερωτήματα που υπέβαλαν το Verwaltungsgerichtshof (Ανώτατο Διοικητικό Δικαστήριο, Αυστρία) (υπόθεση C-663/21) και το Conseil d'État (Συμβούλιο της Επικρατείας, Βέλγιο) (υπόθεση C-8/22) είναι συμπληρωματικά και αλληλεπικαλύπτονται εν μέρει και, επομένως, θα τα εξετάσω από κοινού με τις παρούσες προτάσεις. Με τα προδικαστικά ερωτήματα το Δικαστήριο καλείται, ειδικότερα, να διευκρινίσει τις προϋποθέσεις από τις οποίες εξαρτάται η ανάκληση του καθεστώτος του πρόσφυγα κατ' εφαρμογήν του άρθρου 14, παράγραφος 4, στοιχείο β', της οδηγίας 2011/95.

9. Κατά τη διάταξη αυτή, «[τ]α κράτη μέλη δύνανται να ανακαλούν, να τερματίζουν ή να αρνούνται να ανανεώσουν το καθεστώς που χορηγήθηκε σε πρόσφυγα από κυβερνητικό, διοικητικό, δικαστικό ή οιοδήποτε δικαστικό όργανο, όταν [...] δεδομένου ότι έχει καταδικασθεί τελεσίδικα για τη διάπραξη ιδιαίτερα σοβαρού εγκλήματος, συνιστά κίνδυνο για την κοινωνία του κράτους μέλους αυτού».

10. Ο συγκεκριμένος λόγος ανάκλησης του καθεστώτος του πρόσφυγα αντλείται απευθείας από το γράμμα του άρθρου 33, παράγραφος 2, της Σύμβασης της Γενεύης, από το οποίο προκύπτει ότι δεν επιτρέπεται η επίκληση της αρχής της μη επαναπροώθησης από πρόσφυγα «όστις, έχων τελεσίδικως καταδικασθή δι' ιδιαιτέρως σοβαρόν αδίκημα, αποτελεί κίνδυνον διά την χώραν [ένθα ευρίσκεται]». Η ίδια εξαίρεση από την αρχή της μη επαναπροώθησης περιέχεται επίσης στο άρθρο 21, παράγραφος 2, της οδηγίας 2011/95⁸.

11. Με τις παρούσες προτάσεις, θα ταχθώ κατ' αρχάς υπέρ της ερμηνείας ότι το άρθρο 14, παράγραφος 4, στοιχείο β', της οδηγίας 2011/95 θέτει δύο σωρευτικές προϋποθέσεις για την εφαρμογή της δυνατότητας την οποία διαθέτει ένα κράτος μέλος να ανακαλέσει το καθεστώς του πρόσφυγα. Συναφώς, θα εκθέσω τους λόγους για τους οποίους φρονώ ότι η ύπαρξη τελεσίδικης καταδίκης για τη διάπραξη ιδιαίτερος σοβαρού εγκλήματος συνιστά αναγκαία μεν πλην όμως όχι επαρκή προϋπόθεση για να μπορεί ένα κράτος μέλος να ανακαλέσει το εν λόγω καθεστώς.

12. Εν συνεχεία, θα επισημάνω τους λόγους για τους οποίους εκτιμώ ότι ο κίνδυνος τον οποίο συνιστά ο καταδικασθείς πρέπει να είναι, κατά τον χρόνο λήψης της απόφασης ανάκλησης του καθεστώτος του πρόσφυγα, πραγματικός, ενεστώς και αρκούντως σοβαρός για την κοινωνία του οικείου κράτους μέλους.

13. Τέλος, θα διευκρινίσω ότι, κατά τη γνώμη μου, η απόφαση ανάκλησης του καθεστώτος του πρόσφυγα πρέπει να τηρεί την αρχή της αναλογικότητας και, γενικότερα, να σέβεται τα θεμελιώδη δικαιώματα του ενδιαφερομένου, όπως κατοχυρώνονται στον Χάρτη.

⁸ Βλ. απόφαση Μ κ.λπ. (Ανάκληση του καθεστώτος του πρόσφυγα) (σκέψη 93).

14. Με την υπόθεση C-663/21 εγείρεται ένα ακόμη ζήτημα, το οποίο σχετίζεται με την ερμηνεία της οδηγίας 2008/115. Τίθεται, κατ' ουσίαν, το ζήτημα αν πρέπει να εκδοθεί απόφαση επιστροφής όταν η επαναπροώθηση του ενδιαφερόμενου υπηκόου τρίτης χώρας στη χώρα καταγωγής του δεν επιτρέπεται. Ερειδόμενος στην πιο πρόσφατη νομολογία του, θα προτείνω στο Δικαστήριο να απαντήσει αρνητικά στο σχετικό προδικαστικό ερώτημα.

II. Τα πραγματικά περιστατικά των υποθέσεων των κύριων δικών και τα προδικαστικά ερωτήματα

A. Η υπόθεση C-663/21

15. Στις 10 Δεκεμβρίου 2014 ο ΑΑ εισήλθε παρανόμως στην Αυστρία, όπου υπέβαλε αυθημερόν αίτηση διεθνούς προστασίας. Με απόφαση της 22ας Δεκεμβρίου 2015, του χορηγήθηκε το καθεστώς του πρόσφυγα.

16. Στις 22 Μαρτίου 2018 ο ΑΑ καταδικάστηκε σε στερητική της ελευθερίας ποινή ενός έτους και τριών μηνών καθώς και σε χρηματική ποινή 180 ημερήσιων μονάδων για τα αδικήματα της επικίνδυνης απειλής, της φθοράς ξένης ιδιοκτησίας, της παράνομης διακίνησης ναρκωτικών ουσιών και της εμπορίας ναρκωτικών ουσιών. Στις 14 Ιανουαρίου 2019 ο ΑΑ καταδικάστηκε σε στερητική της ελευθερίας ποινή τριών μηνών για τα αδικήματα της σωματικής βλάβης και της επικίνδυνης απειλής. Στις 11 Μαρτίου 2019 ο ΑΑ καταδικάστηκε σε στερητική της ελευθερίας ποινή έξι μηνών για τα αδικήματα της απόπειρας σωματικής βλάβης και της επικίνδυνης απειλής. Η εκτέλεση όλων των ως άνω στερητικών της ελευθερίας ποινών ανεστάλη.

17. Στις 13 Αυγούστου 2019 επιβλήθηκε στον ΑΑ πρόστιμο λόγω επιθετικής συμπεριφοράς έναντι οργάνου δημοσίου ελέγχου.

18. Με απόφαση της 24ης Σεπτεμβρίου 2019, η Bundesamt ανακάλεσε το καθεστώς του πρόσφυγα που είχε χορηγηθεί στον ΑΑ και αποφάσισε να μην του χορηγήσει καθεστώς επικουρικής προστασίας ή άδεια διαμονής, επειδή συντρέχουν λόγοι που πρέπει να ληφθούν υπόψη. Η Bundesamt αποφάνθηκε επίσης ότι θα εκδοθεί εις βάρος του ΑΑ απόφαση επιστροφής συνοδευόμενη από απαγόρευση εισόδου και θα ταχθεί προθεσμία οικειοθελούς αναχώρησης, επισημαίνοντας συγχρόνως ότι δεν επιτρέπεται η απομάκρυνσή του στη Συρία.

19. Ο ΑΑ άσκησε προσφυγή κατά της απόφασης της Bundesamt της 24ης Σεπτεμβρίου 2019 ενώπιον του Bundesverwaltungsgericht (Ομοσπονδιακού Διοικητικού Δικαστηρίου, Αυστρία). Εν συνεχεία, ο ΑΑ διευκρίνισε ότι παραιτείται από την προσφυγή ως προς το μέρος του διατακτικού της απόφασης με το οποίο διαπιστώνεται ο μη σύννομος χαρακτήρας της απομάκρυνσής του.

20. Στις 16 Ιουνίου και στις 8 Οκτωβρίου 2020 ο ΑΑ καταδικάστηκε σε στερητικές της ελευθερίας ποινές τεσσάρων και πέντε μηνών, αντιστοίχως, χωρίς ανάκληση των αποφάσεων αναστολής που είχαν εκδοθεί παλαιότερα.

21. Με απόφαση της 28ης Μαΐου 2021, το Bundesverwaltungsgericht (Ομοσπονδιακό Διοικητικό Δικαστήριο) ακύρωσε την από 24 Σεπτεμβρίου 2019 απόφαση της Bundesamt. Το δικαστήριο έκρινε ότι η ανάκληση του καθεστώτος του πρόσφυγα απαιτούσε την πλήρωση τεσσάρων προϋποθέσεων, ήτοι ο πρόσφυγας να έχει διαπράξει ιδιαίτερα σοβαρό έγκλημα, για το οποίο να

έχει καταδικασθεί τελεσίδικα, να συνιστά κίνδυνο για το κοινωνικό σύνολο, το δε δημόσιο συμφέρον για τον τερματισμό της διαμονής να υπερτερεί του συμφέροντος του πρόσφυγα για τη διατήρηση της προστασίας από το κράτος που χορήγησε άσυλο.

22. Το Bundesverwaltungsgericht (Ομοσπονδιακό Διοικητικό Δικαστήριο) διαπίστωσε ότι οι τρεις πρώτες προϋποθέσεις πληρούνταν στην περίπτωση του ΑΑ, πλην όμως έκρινε ότι, όσον αφορά την τέταρτη προϋπόθεση, έπρεπε να σταθμιστούν τα συμφέροντα της Δημοκρατίας της Αυστρίας και εκείνα του ΑΑ, λαμβάνοντας υπόψη την έκταση και τη φύση των επαπειλούμενων εις βάρος του ΑΑ μέτρων σε περίπτωση ανάκλησης της διεθνούς προστασίας. Επομένως, δεδομένου ότι, σε περίπτωση επιστροφής στη χώρα καταγωγής του, ο ΑΑ θα εκτίθετο σε κίνδυνο βασανιστηρίων ή θανάτου, το Bundesverwaltungsgericht (Ομοσπονδιακό Διοικητικό Δικαστήριο) έκρινε ότι τα συμφέροντά του υπερτερούσαν εκείνων της Δημοκρατίας της Αυστρίας και ότι δεν έπρεπε να ανακληθεί το καθεστώς του πρόσφυγα που του είχε χορηγηθεί.

23. Η Bundesamt άσκησε αναίρεση κατά της ως άνω απόφασης ενώπιον του Verwaltungsgerichtshof (Ανωτάτου Διοικητικού Δικαστηρίου, Αυστρία).

24. Προς στήριξη της προσφυγής της, η Bundesamt υποστηρίζει ότι η νομολογία του Verwaltungsgerichtshof (Ανωτάτου Διοικητικού Δικαστηρίου), με την οποία τέθηκε η τέταρτη ως άνω προϋπόθεση, διαμορφώθηκε σε πλαίσιο το οποίο δεν είναι συγκρίσιμο με το επί του παρόντος ισχύον. Συγκεκριμένα, απομάκρυνση προς τη χώρα καταγωγής δεν επιτρέπεται πλέον σε περίπτωση που ο ενδιαφερόμενος θα εκτεθεί σε συνέπειες που συνεπάγονται παράβαση των άρθρων 2 ή 3 της Σύμβασης για την Προάσπιση των Δικαιωμάτων του Ανθρώπου και των Θεμελιωδών Ελευθεριών⁹. Επομένως, η στάθμιση των συμφερόντων στην οποία προέβη εν προκειμένω το Bundesverwaltungsgericht (Ομοσπονδιακό Διοικητικό Δικαστήριο) δεν ήταν αναγκαία, καθότι ο ενδιαφερόμενος τυγχάνει προστασίας από την απομάκρυνση ως αποτέλεσμα απόφασης με την οποία διαπιστώνεται η αδυναμία επαναπροώθησής του. Κατά την Bundesamt, τέτοια στάθμιση συμφερόντων θα μπορούσε, επιπλέον, να θίξει την αξιοπιστία του συστήματος προστασίας που προβλέπεται από το δίκαιο της Ένωσης σύμφωνα με τη Σύμβαση της Γενεύης.

25. Λαμβανομένων υπόψη των επιχειρημάτων που προέβαλε η Bundesamt, το αιτούν δικαστήριο διερωτάται αν είναι αναγκαίο, για τον σκοπό της εφαρμογής του άρθρου 14, παράγραφος 4, στοιχείο β', της οδηγίας 2011/95, να σταθμιστούν τα συμφέροντα που διακυβεύονται εν προκειμένω, όταν έχει διαπιστωθεί ότι ο ενδιαφερόμενος έχει καταδικαστεί τελεσίδικα για τη διάπραξη ιδιαίτερος σοβαρού εγκλήματος και ότι συνιστά κίνδυνο για το κοινωνικό σύνολο. Μεταξύ άλλων, υπενθυμίζοντας τα επιχειρήματα που προέβαλε ενώπιόν του η Bundesamt¹⁰, το αιτούν δικαστήριο επισημαίνει ότι τέτοια στάθμιση θα μπορούσε να μην είναι αναγκαία, καθότι σκοπός του άρθρου 14, παράγραφος 4, στοιχείο β', της οδηγίας είναι η ανάκληση του καθεστώτος του πρόσφυγα από τα πρόσωπα που δεν κρίνονται άξια να το διατηρήσουν λόγω της εκτεταμένης παραβατικής συμπεριφοράς τους και του κινδύνου που συνιστούν για την κοινωνία.

⁹ Υπεγράφη στη Ρώμη στις 4 Νοεμβρίου 1950.

¹⁰ Η Bundesamt παραπέμπει, μεταξύ άλλων, στην απόφαση της 9ης Νοεμβρίου 2010, Β και D (C-57/09 και C-101/09, EU:C:2010:661). Με την απόφαση αυτή, το Δικαστήριο αποφάνθηκε, αφενός, ότι ο αποκλεισμός από το καθεστώς του πρόσφυγα κατ' εφαρμογήν του άρθρου 12, παράγραφος 2, στοιχείο β' ή γ', της οδηγίας 2004/83 δεν εξαρτάται από το αν ο αιτών αποτελεί ενεστώτα κίνδυνο για το κράτος μέλος υποδοχής (σκέψη 105) και, αφετέρου, ότι ο εν λόγω αποκλεισμός δεν εξαρτάται από έλεγχο τήρησης της αρχής της αναλογικότητας στη συγκεκριμένη περίπτωση (σκέψη 111).

26. Επιπλέον, το αιτούν δικαστήριο επισημαίνει ότι, εν πάση περιπτώσει, δεν είναι δυνατόν να ληφθεί υπόψη, στο πλαίσιο της ανάκλησης του καθεστώτος του πρόσφυγα, η αναγκαιότητα αποφυγής του κινδύνου που απορρέει από πρόσωπο το οποίο επιδεικνύει εκτεταμένη παραβατική συμπεριφορά, όταν η απομάκρυνσή του δεν επιτρέπεται λόγω της απαγόρευσης επαναπροώθησης.

27. Παραπέμποντας στις θέσεις και στις δηλώσεις της Ευρωπαϊκής Υπηρεσίας Υποστήριξης για το Άσυλο (European Asylum Support Office, EASO), το αιτούν δικαστήριο επισημαίνει ότι οι απόψεις δίστανται όσον αφορά την αναγκαιότητα στάθμισης των συμφερόντων μεταξύ του κινδύνου που συνιστά για την κοινωνία ο ενδιαφερόμενος υπήκοος τρίτης χώρας και των κινδύνων που ενέχει για τον λόγω υπήκοο η επιστροφή στη χώρα καταγωγής του. Το αιτούν δικαστήριο υπογραμμίζει επίσης ότι η αυστριακή νομολογία επί του συγκεκριμένου ζητήματος φαίνεται να αποτελεί εξαίρεση στην Ευρωπαϊκή Ένωση και μπορεί να έχει ως αποτέλεσμα να καθίσταται αδύνατη η αφαίρεση του χορηγηθέντος καθεστώτος του πρόσφυγα από τον υπήκοο τρίτης χώρας.

28. Εξάλλου, το αιτούν δικαστήριο επισημαίνει ότι το αυστριακό δίκαιο προβλέπει ότι, σε περιπτώσεις ανάκλησης της διεθνούς προστασίας στις οποίες δεν επιτρέπεται όμως η απομάκρυνση στη χώρα καταγωγής, πρέπει να εκδίδεται απόφαση επιστροφής συνοδευόμενη, ενδεχομένως, από απαγόρευση εισόδου. Στην περίπτωση αυτή, η διαμονή του ενδιαφερόμενου υπηκόου τρίτης χώρας στην Αυστρία είναι ανεκτή, για όσο διάστημα η απομάκρυνσή του παραμένει αδύνατη, χωρίς εντούτοις να είναι νόμιμη.

29. Η προεκτεθείσα πρακτική θα μπορούσε να θεωρηθεί μη συμβατή με την οδηγία 2008/115, στο μέτρο που συνεπάγεται, μεταξύ άλλων, την έκδοση απόφασης επιστροφής η οποία δεν παράγει κανένα αποτέλεσμα επ' αόριστον, δεδομένου ότι η απομάκρυνση του ενδιαφερόμενου υπηκόου τρίτης χώρας δεν επιτρέπεται έως την ενδεχόμενη έκδοση αντίθετης απόφασης με την οποία επιτρέπεται η απομάκρυνση. Στο πλαίσιο αυτό, το αιτούν δικαστήριο ζητεί να διευκρινιστεί, μεταξύ άλλων, το περιεχόμενο της απόφασης της 3ης Ιουνίου 2021, *Westerwaldkreis*¹¹.

30. Υπό τις συνθήκες αυτές, το *Verwaltungsgerichtshof* (Ανώτατο Διοικητικό Δικαστήριο) αποφάσισε να αναστείλει την ενώπιόν του διαδικασία και να υποβάλει στο Δικαστήριο τα ακόλουθα προδικαστικά ερωτήματα:

«1) Προκειμένου να εκτιμηθεί η δυνατότητα ανακλήσεως του καθεστώτος ασύλου που χορηγήθηκε προηγουμένως σε πρόσφυγα από την αρμόδια αρχή για τον λόγο που προβλέπεται στο άρθρο 14, παράγραφος 4, στοιχείο β', της [οδηγίας 2011/95], πρέπει να διενεργείται, ως αυτοτελές κριτήριο, στάθμιση συμφερόντων υπό τη έννοια ότι, για την ανάκληση του καθεστώτος ασύλου, το δημόσιο συμφέρον για την επιστροφή θα πρέπει να υπερτερεί των συμφερόντων του πρόσφυγα για τη συνέχιση της προστασίας από το παρέχον άσυλο κράτος, στο πλαίσιο δε της σταθμίσεως αυτής η αποδοκιμασία του εγκλήματος και ο ενδεχόμενος κίνδυνος για την κοινωνία θα πρέπει να αντιπαραβάλλονται με τα συμφέροντα του αλλοδαπού για προστασία, λαμβάνοντας υπόψη την έκταση και τη φύση των επαπειλούμενων σε βάρος του μέτρων;

¹¹ C-546/19 (EU:C:2021:432).

2) Αντιτίθενται οι διατάξεις της [οδηγίας 2008/115], και ιδίως τα άρθρα 5, 6, 8 και 9 αυτής, σε εθνική ρύθμιση κατά την οποία εκδίδεται απόφαση επιστροφής σε βάρος υπηκόου τρίτης χώρας, του οποίου το προηγούμενο δικαίωμα διαμονής ως πρόσφυγα αφαιρέθηκε λόγω ανακλήσεως του καθεστώτος ασύλου, ακόμη και όταν, ήδη κατά τον χρόνο εκδόσεως της αποφάσεως επιστροφής, είναι βέβαιο ότι η απομάκρυνση δεν επιτρέπεται επ' αόριστον λόγω της απαγορεύσεως επαναπροωθήσεως, τούτο δε διαπιστώνεται επίσης με απόφαση που έχει καταστεί απρόσβλητη;»

31. Γραπτές παρατηρήσεις υπέβαλαν η Αυστριακή, η Βελγική, η Τσεχική, η Γερμανική και η Ολλανδική Κυβέρνηση, καθώς και η Ευρωπαϊκή Επιτροπή.

B. Η υπόθεση C-8/22

32. Με απόφαση της 23ης Φεβρουαρίου 2007, ο Commissaire général χορήγησε στον XXX καθεστώς του πρόσφυγα.

33. Με απόφαση της 20ής Δεκεμβρίου 2010, το Cour d'assises de Bruxelles (κακουργιοδικείο Βρυξελλών, Βέλγιο) καταδίκασε τον XXX σε ποινή κάθειρξης 25 ετών¹².

34. Με απόφαση της 4ης Μαΐου 2016, ο Commissaire général αφαίρεσε από τον XXX το καθεστώς του πρόσφυγα.

35. Ο XXX άσκησε προσφυγή κατά της ως άνω αποφάσεως ενώπιον του Conseil du contentieux des étrangers (συμβουλίου επίλυσης ένδικων διαφορών αλλοδαπών, Βέλγιο).

36. Με απόφαση της 26ης Αυγούστου 2019, το εν λόγω δικαιοδοτικό όργανο απέρριψε την προσφυγή, εκτιμώντας ότι ο κίνδυνος τον οποίο συνιστά ο XXX για την κοινωνία απορρέει από την καταδίκη του για τη διάπραξη ιδιαίτερος σοβαρού αδικήματος. Υπό τις συνθήκες αυτές, ο Commissaire général δεν υποχρεούνταν να αποδείξει ότι ο XXX συνιστά πραγματικό, ενεστώτα και αρκούντως σοβαρό κίνδυνο για την κοινωνία. Απέκειτο μάλλον στον XXX να αποδείξει ότι δεν συνιστά πλέον κίνδυνο για την κοινωνία.

37. Στις 26 Σεπτεμβρίου 2019 ο XXX άσκησε αναίρεση κατά της αποφάσεως αυτής ενώπιον του Conseil d'État (Συμβουλίου της Επικρατείας).

38. Προς στήριξη της αιτήσεως αναιρέσεως, ο XXX υποστηρίζει, κατ' ουσίαν, ότι απόκειται στον Commissaire général να αποδείξει την ύπαρξη πραγματικού, ενεστώτος και αρκούντως σοβαρού κινδύνου για την κοινωνία καθώς και ότι θα πρέπει να διενεργηθεί έλεγχος αναλογικότητας προκειμένου να διαπιστωθεί αν ο κίνδυνος τον οποίο φέρεται να συνιστά ο ίδιος δικαιολογεί την ανάκληση του χορηγηθέντος καθεστώτος του πρόσφυγα.

¹² Μολονότι η απόφαση περί παραπομπής περιέχει ελάχιστες διευκρινίσεις όσον αφορά τα πραγματικά περιστατικά της υπόθεσης της κύριας δίκης, η Βελγική Κυβέρνηση εκθέτει ότι ο XXX καταδικάστηκε, κατ' ουσίαν, για ληστεία ως μέλος συμμορίας και ανθρωποκτονία εκ προθέσεως.

39. Υπό τις συνθήκες αυτές, το Conseil d'État (Συμβούλιο της Επικρατείας) αποφάσισε να αναστείλει την ενώπιόν του διαδικασία και να υποβάλει στο Δικαστήριο τα ακόλουθα προδικαστικά ερωτήματα:

- «1) Έχει το άρθρο 14, παράγραφος 4, στοιχείο β', της [οδηγίας 2011/95] την έννοια ότι ο κίνδυνος για την κοινωνία αποδεικνύεται από το γεγονός και μόνον ότι ο δικαιούχος του καθεστώτος του πρόσφυγα έχει καταδικασθεί τελεσίδικα για τη διάπραξη ιδιαίτερα σοβαρού εγκλήματος ή πρέπει να ερμηνευθεί υπό την έννοια ότι το γεγονός και μόνον ότι έχει καταδικασθεί τελεσίδικα για τη διάπραξη ιδιαίτερα σοβαρού εγκλήματος δεν αρκεί για να αποδειχθεί η ύπαρξη κινδύνου για την κοινωνία;
- 2) Εάν το γεγονός και μόνον της τελεσίδικης καταδίκης για τη διάπραξη ιδιαίτερα σοβαρού εγκλήματος δεν αρκεί για να αποδειχθεί η ύπαρξη κινδύνου για την κοινωνία, έχει το άρθρο 14, παράγραφος 4, στοιχείο β', της [οδηγίας 2011/95] την έννοια ότι επιβάλλει στο κράτος μέλος να αποδείξει ότι ο αναιρεσείων εξακολουθεί μετά την καταδίκη του να συνιστά κίνδυνο για την κοινωνία; Πρέπει το κράτος μέλος να αποδείξει ότι ο κίνδυνος αυτός είναι πραγματικός και ενεστώς ή αρκεί η ύπαρξη δυνητικού κινδύνου; το άρθρο 14, παράγραφος 4, στοιχείο β', της [εν λόγω οδηγίας], ερμηνευόμενο αυτοτελώς ή σε συνδυασμό με την αρχή της αναλογικότητας, την έννοια ότι παρέχει τη δυνατότητα ανάκλησης του καθεστώτος του πρόσφυγα μόνον εάν η ανάκληση αυτή είναι αναλογική και εάν ο κίνδυνος που συνιστά ο δικαιούχος αυτού του καθεστώτος είναι αρκούντως σοβαρός ώστε να δικαιολογεί την ανάκληση αυτή;
- 3) Εάν το κράτος μέλος δεν υποχρεούται να αποδείξει ότι, μετά την καταδίκη του, ο αναιρεσείων εξακολουθεί να συνιστά κίνδυνο για την κοινωνία και ότι ο κίνδυνος αυτός είναι πραγματικός, ενεστώς και αρκούντως σοβαρός ώστε να δικαιολογεί την ανάκληση του καθεστώτος του πρόσφυγα, έχει το άρθρο 14, παράγραφος 4, στοιχείο β', της [οδηγίας 2011/95] την έννοια ότι ο κίνδυνος για την κοινωνία αποδεικνύεται, κατ' αρχήν, από το γεγονός ότι ο δικαιούχος του καθεστώτος του πρόσφυγα έχει καταδικασθεί τελεσίδικα για ιδιαίτερα σοβαρό έγκλημα, αλλά ότι ο τελευταίος μπορεί να αποδείξει ότι δεν συνιστά ή δεν συνιστά πλέον τέτοιο κίνδυνο;»

40. Γραπτές παρατηρήσεις υπέβαλαν ο XXX, η Βελγική και η Ολλανδική Κυβέρνηση, καθώς και η Επιτροπή.

41. Κατά την κοινή επ' ακροατηρίου συζήτηση για τις δύο υποθέσεις η οποία διεξήχθη στις 10 Νοεμβρίου 2022, ο XXX, η Βελγική και η Ολλανδική Κυβέρνηση καθώς και η Επιτροπή ανέπτυξαν προφορικά τις παρατηρήσεις τους και απάντησαν στις ερωτήσεις προς προφορική απάντηση που είχε θέσει το Δικαστήριο.

III. Ανάλυση

A. Επί της ερμηνείας του άρθρου 14, παράγραφος 4, στοιχείο β', της οδηγίας 2011/95

42. Όσον αφορά την ερμηνεία του άρθρου 14, παράγραφος 4, στοιχείο β', της οδηγίας 2011/95, η νομική συζήτηση στις υπό κρίση υποθέσεις περιστρέφεται γύρω από πλείονα ζητήματα.

43. Κατά πρώτον, πρέπει να θεωρηθεί ότι η διάταξη θέτει δύο σωρευτικές προϋποθέσεις προκειμένου το κράτος μέλος να μπορεί να ανακαλέσει το καθεστώς του πρόσφυγα, ήτοι, αφενός, την ύπαρξη τελεσίδικης καταδίκης για τη διάπραξη ιδιαίτερος σοβαρού εγκλήματος και, αφετέρου, την απόδειξη ότι ο καταδικασθείς συνιστά κίνδυνο για την κοινωνία του οικείου κράτους μέλους;

44. Κατά δεύτερον, εάν στο πρώτο ως άνω ερώτημα δοθεί καταφατική απάντηση, ποια πρέπει να είναι τα χαρακτηριστικά του εν λόγω κινδύνου για την κοινωνία; Ειδικότερα, πρέπει το κράτος μέλος να αποδείξει ότι, μετά την καταδίκη του, ο ενδιαφερόμενος υπήκοος τρίτης χώρας εξακολουθεί να συνιστά κίνδυνο για την κοινωνία; Επιπλέον, κατ' αναλογία προς τις αποφάσεις του Δικαστηρίου σε σχέση με άλλους κανόνες του δικαίου της Ένωσης, πρέπει ο κίνδυνος να είναι πραγματικός, ενεστώς και αρκούντως σοβαρός;

45. Κατά τρίτον, υπόκειται η απόφαση του κράτους μέλους να ανακαλέσει το καθεστώς του πρόσφυγα κατ' εφαρμογήν του άρθρου 14, παράγραφος 4, στοιχείο β', της οδηγίας 2011/95 στην τήρηση της αρχής της αναλογικότητας; Σε περίπτωση καταφατικής απάντησης, ποια είναι τα στοιχεία που πρέπει να σταθμιστούν; Ειδικότερα, πρέπει η αρμόδια αρχή να σταθμίσει το συμφέρον του κράτους μέλους υποδοχής να προστατεύει την κοινωνία του και το συμφέρον του ενδιαφερόμενου υπηκόου τρίτης χώρας να συνεχίσει να τυγχάνει προστασίας στο συγκεκριμένο κράτος μέλος;

46. Προτού εξετάσω τα ανωτέρω ζητήματα, θα διατυπώσω ορισμένες προκαταρκτικές παρατηρήσεις σχετικά με την προϋπόθεση της τελεσίδικης καταδίκης για τη διάπραξη ιδιαίτερος σοβαρού εγκλήματος.

1. Προκαταρκτικές παρατηρήσεις σχετικά με την προϋπόθεση της τελεσίδικης καταδίκης για τη διάπραξη ιδιαίτερος σοβαρού εγκλήματος

47. Παρατηρώ ότι κανένα από τα προδικαστικά ερωτήματα που υπέβαλαν τα αιτούντα δικαστήρια δεν αφορά την έννοια της φράσης κατά την οποία ο ενδιαφερόμενος υπήκοος τρίτης χώρας πρέπει να «έχει καταδικασθεί τελεσίδικα για τη διάπραξη ιδιαίτερα σοβαρού εγκλήματος». Αντιθέτως, το ζήτημα αυτό τίθεται άμεσα με την προδικαστική παραπομπή που υπέβαλε το Raad van State (Συμβούλιο της Επικρατείας, Κάτω Χώρες) στην υπόθεση Staatssecretaris van Justitie en Veiligheid (C-402/22), η οποία εκκρεμεί επί του παρόντος ενώπιον του Δικαστηρίου. Επομένως, στο μέτρο που η υπόθεση εκείνη θα αποτελέσει κατάλληλο πλαίσιο για την οριοθέτηση της σχετικής προϋπόθεσης¹³, θα περιοριστώ στο να διατυπώσω με τις παρούσες προτάσεις τις παρατηρήσεις που ακολουθούν, οι οποίες απορρέουν από τις διαφορές που υφίστανται μεταξύ των καταδικαστικών αποφάσεων που έχουν εκδοθεί στις υποθέσεις των κύριων δικών.

48. Συγκεκριμένα, η υπόθεση C-663/21 αφορά υπήκοο τρίτης χώρας του οποίου το καθεστώς του πρόσφυγα ανακλήθηκε μετά την καταδίκη του, με αναστολή, σε πλείονες στερητικές της ελευθερίας ποινές για τη διάπραξη διαφόρων αδικημάτων. Η υπόθεση C-8/22 αφορά υπήκοο τρίτης χώρας του οποίου το καθεστώς του πρόσφυγα ανακλήθηκε μετά την καταδίκη του σε ποινή κάθειρξης 25 ετών για τη διάπραξη διαφόρων εγκλημάτων, περιλαμβανομένης της ανθρωποκτονίας εκ προθέσεως.

¹³ Θα πρέπει, μεταξύ άλλων, να εξακριβωθεί αν οι απαιτήσεις και τα κριτήρια που πρέπει να λαμβάνονται υπόψη προκειμένου να διαπιστωθεί αν ένα πρόσωπο διέπραξε «σοβαρό έγκλημα», κατά την έννοια του άρθρου 17, παράγραφος 1, στοιχείο β', της οδηγίας 2011/95, ασκούν επίσης επιρροή προκειμένου να κριθεί αν ένα πρόσωπο διέπραξε «ιδιαίτερα σοβαρό έγκλημα», κατά την έννοια του άρθρου 14, παράγραφος 4, στοιχείο β', της ίδιας οδηγίας. Βλ., σχετικά με την ερμηνεία του άρθρου 17, παράγραφος 1, στοιχείο β', της οδηγίας 2011/95, απόφαση της 13ης Σεπτεμβρίου 2018, Ahmed (C-369/17, EU:C:2018:713).

49. Εκ πρώτης όψεως και με την επιφύλαξη εμβριθούς ανάλυσης του ορισμού της έννοιας της «καταδίκης για ιδιαιτέρως σοβαρό έγκλημα», η καταδίκη σε στερητική της ελευθερίας ποινή διάρκειας όπως η επίμαχη στην υπόθεση C-8/22 και για τη διάπραξη αδικημάτων όπως τα επίμαχα στην ίδια υπόθεση φαίνεται να εμπίπτει στον ορισμό αυτόν ή, τουλάχιστον, δεν κείται προδήλως εκτός του πεδίου εφαρμογής του.

50. Αντιθέτως, στο πλαίσιο της υπόθεσης C-663/21, τίθεται το ζήτημα αν πλείονες καταδίκες, με αναστολή, σε ποινές φυλάκισης για τη διάπραξη αδικημάτων εκ των οποίων κανένα δεν θα μπορούσε να χαρακτηριστεί, μεμονωμένα, «ιδιαιτέρως σοβαρό έγκλημα» πληρούν την προϋπόθεση που προβλέπεται στο άρθρο 14, παράγραφος 4, στοιχείο β', της οδηγίας 2011/95. Τίθεται ειδικότερα το ζήτημα αν ο βαθμός ιδιαίτερης σοβαρότητας τον οποίο απαιτεί η διάταξη αυτή μπορεί να γίνει δεκτό ότι συντρέχει λόγω του σωρευτικού αποτελέσματος πλειόνων αδικημάτων.

51. Με τις παρούσες προτάσεις, δεν θα εκφέρω άποψη επί των ανωτέρω ζητημάτων, τα οποία δεν συζητήθηκαν στο πλαίσιο των υπό κρίση υποθέσεων, και θα περιοριστώ στο να επιστήσω την προσοχή των αιτούντων δικαστηρίων στο γεγονός ότι, όταν θα αντλήσουν τις συνέπειες των απαντήσεων που θα δώσει το Δικαστήριο στα προδικαστικά ερωτήματα που υπέβαλαν, θα πρέπει να εξακριβώσουν εκ προοιμίου την ύπαρξη ή μη καταδίκης για «ιδιαιτέρως σοβαρό έγκλημα», κατά την έννοια του άρθρου 14, παράγραφος 4, στοιχείο β', της οδηγίας 2011/95. Συγκεκριμένα, πρόκειται περί αναγκαίας προϋπόθεσης για την εφαρμογή της εκεί προβλεπόμενης δυνατότητας ανάκλησης του καθεστώτος του πρόσφυγα.

52. Είναι, όμως, η προϋπόθεση αυτή επαρκής για την εφαρμογή της σχετικής δυνατότητας; Η απάντηση στο ερώτημα αυτό προϋποθέτει να διευκρινιστεί η σχέση που υφίσταται, για τον σκοπό της εφαρμογής του άρθρου 14, παράγραφος 4, στοιχείο β', της οδηγίας 2011/95, μεταξύ τελεσίδικης καταδίκης για τη διάπραξη ιδιαιτέρως σοβαρού εγκλήματος και της ύπαρξης κινδύνου για την κοινωνία, προκειμένου να διαπιστωθεί αν πρόκειται για δύο προϋποθέσεις που πρέπει να πληρούνται σωρευτικώς.

2. Επί της σχέσης μεταξύ της τελεσίδικης καταδίκης για τη διάπραξη ιδιαιτέρως σοβαρού εγκλήματος και της ύπαρξης κινδύνου για την κοινωνία

53. Με το πρώτο και το τρίτο προδικαστικό ερώτημα στην υπόθεση C-8/22, το αιτούν δικαστήριο ζητεί κατ' ουσίαν να διευκρινιστεί αν το άρθρο 14, παράγραφος 4, στοιχείο β', της οδηγίας 2011/95 έχει την έννοια ότι ο λόγος ανάκλησης του καθεστώτος του πρόσφυγα που προβλέπεται στη συγκεκριμένη διάταξη μπορεί να εφαρμοστεί όταν διαπιστώνεται ότι ο ενδιαφερόμενος έχει καταδικαστεί τελεσίδικα για τη διάπραξη ιδιαιτέρως σοβαρού εγκλήματος χωρίς να χρειάζεται να εξακριβωθεί, ως χωριστή προϋπόθεση, αν συνιστά κίνδυνο για την κοινωνία του κράτους μέλους στο οποίο ευρίσκεται.

54. Στο πλαίσιο των προδικαστικών αυτών ερωτημάτων, θα πρέπει να κριθεί αν η σχέση μεταξύ των δύο προαναφερθέντων στοιχείων, ήτοι, αφενός, της τελεσίδικης καταδίκης για τη διάπραξη ιδιαιτέρως σοβαρού εγκλήματος και, αφετέρου, της ύπαρξης κινδύνου για την κοινωνία του σχετικού κράτους μέλους, είναι αυτόματη σχέση αιτιώδους συνάφειας, με αποτέλεσμα το πρώτο στοιχείο να συνεπάγεται κατ' ανάγκην το δεύτερο, ή αν πρόκειται περί δύο στοιχείων τα οποία, μολονότι συνδέονται μεταξύ τους, πρέπει να αποδεικνύονται χωριστά.

55. Με άλλα λόγια, πρέπει να θεωρηθεί ότι το άρθρο 14, παράγραφος 4, στοιχείο β', της οδηγίας 2011/95 θέτει μία και μόνη προϋπόθεση για την ανάκληση του καθεστώτος του πρόσφυγα, ήτοι ο κίνδυνος για την κοινωνία να απορρέει από το γεγονός και μόνον ότι ο δικαιούχος του καθεστώτος του πρόσφυγα έχει καταδικαστεί τελεσίδικα για τη διάπραξη ιδιαίτερος σοβαρού εγκλήματος; Ή μήπως πρέπει να θεωρηθεί ότι θέτει δύο προϋποθέσεις για την ανάκληση, με αποτέλεσμα, πέραν της ύπαρξης τελεσίδικης καταδίκης για τη διάπραξη ιδιαίτερος σοβαρού εγκλήματος, το κράτος μέλος να πρέπει να αποδείξει ότι ο πρόσφυγας συνιστά κίνδυνο για την κοινωνία του;

56. Επ' αυτού, οι απόψεις των κρατών μελών δίστανται. Ορισμένα θεωρούν ότι η καταδίκη για τη διάπραξη ιδιαίτερος σοβαρού εγκλήματος αρκεί, σε κάθε περίπτωση, προκειμένου να θεωρηθεί ότι ο ενδιαφερόμενος συνιστά κίνδυνο για την κοινωνία. Άλλα εκτιμούν ότι πρέπει να διαπιστωθεί επίσης η ύπαρξη τέτοιου κινδύνου ως χωριστή προϋπόθεση¹⁴.

57. Όπως και η Επιτροπή, φρονώ ότι, μολονότι η τελεσίδικη καταδίκη για τη διάπραξη ιδιαίτερος σοβαρού εγκλήματος συνιστά αναγκαία προϋπόθεση για τη δυνατότητα ανάκλησης του καθεστώτος του πρόσφυγα κατ' εφαρμογήν του άρθρου 14, παράγραφος 4, στοιχείο β', της οδηγίας 2011/95, εντούτοις η προϋπόθεση αυτή δεν είναι επαρκής¹⁵. Υπ' αυτή την έννοια, πρέπει να εξεταστεί και να εξακριβωθεί επίσης αν ο ενδιαφερόμενος συνιστά κίνδυνο για το κράτος μέλος στο οποίο ευρίσκεται. Επομένως, η ως άνω διάταξη θέτει δύο προϋποθέσεις οι οποίες, μολονότι συναφείς, είναι διακριτές και πρέπει να πληρούνται σωρευτικώς. Συνεπώς, η τελεσίδικη καταδίκη για τη διάπραξη ιδιαίτερος σοβαρού εγκλήματος είναι συγχρόνως προϋπόθεση της ύπαρξης κινδύνου για την κοινωνία, κατά την εν λόγω διάταξη, και κρίσιμο στοιχείο για την αξιολόγηση του κινδύνου αυτού. Εντούτοις, η καταδίκη δεν είναι το μόνο στοιχείο το οποίο λαμβάνεται υπόψη για τον σκοπό της αξιολόγησης, όπως θα εκθέσω κατωτέρω.

58. Κατά τη γνώμη του, το γράμμα του άρθρου 14, παράγραφος 4, στοιχείο β', της οδηγίας 2011/95 συνηγορεί υπέρ της προεκτεθείσας ερμηνείας.

59. Συναφώς, επισημαίνεται ότι, παρά τις διαφορές μεταξύ των γλωσσικών αποδόσεων της ανωτέρω διάταξης¹⁶, η έννοιά της είναι ότι όχι μόνον ο ενδιαφερόμενος πρέπει να έχει καταδικαστεί για τη διάπραξη ιδιαίτερος σοβαρού εγκλήματος, αλλά πρέπει επίσης να αποδεικνύεται ότι υπάρχει σύνδεσμος μεταξύ του εγκλήματος για το οποίο ο ενδιαφερόμενος καταδικάστηκε και του κινδύνου που αυτός συνιστά. Επομένως, ο ενδιαφερόμενος πρέπει να συνιστά κίνδυνο λόγω του εγκλήματος που διέπραξε¹⁷.

60. Επομένως, ο κίνδυνος για την κοινωνία που απαιτείται από το άρθρο 14, παράγραφος 4, στοιχείο β', της οδηγίας 2011/95 δεν αποδεικνύεται εάν βασίζεται σε ισχυρισμούς σχετικά με τη διάπραξη αδικημάτων από τον ενδιαφερόμενο ή σχετικά με τη γενικότερη συμπεριφορά του οι οποίοι δεν είχαν ως αποτέλεσμα την τελεσίδικη καταδίκη του για τη διάπραξη ιδιαίτερος σοβαρού εγκλήματος.

¹⁴ Βλ., μεταξύ άλλων, έκθεση της Επιτροπής με τίτλο «Evaluation of the application of the recast Qualification Directive (2011/95/EU)», 2019, σ. 135, στην ηλεκτρονική διεύθυνση: <https://www.statewatch.org/media/documents/news/2019/feb/eu-ceas-qualification-directive-application-evaluation-1-19.pdf>.

¹⁵ Πρβλ. Kraft, I., «Article 14, Revocation of, ending of or refusal to renew refugee status», σε Hailbronner, K., και Thym, D., *EU Immigration and Asylum Law: A Commentary*, 2η έκδ., C. H. Beck, Μόναχο, 2016, σ. 1225 έως 1233, και ιδίως σ. 1231.

¹⁶ Βλ., για παράδειγμα, τις αποδόσεις στη γερμανική, την ολλανδική και τη φινλανδική γλώσσα, στις οποίες επισημαίνεται ότι ο πρόσφυγας συνιστά κίνδυνο για το κοινωνικό σύνολο του οικείου κράτους μέλους «επειδή» έχει καταδικαστεί τελεσίδικα για τη διάπραξη ιδιαίτερος σοβαρού εγκλήματος.

¹⁷ Βλ., μεταξύ άλλων, BEAA, *Analyse juridique, Fin de la protection internationale: articles 11, 14, 16 et 19 de la Directive Qualification (2011/95/UE)*, 2018, σ. 53, στην ηλεκτρονική διεύθυνση: https://euaa.europa.eu/sites/default/files/ending-international-protection_fr.pdf.

61. Όπως επισήμανε η Επιτροπή σε σχέση με τον αντίστοιχο λόγο που περιεχόταν στο άρθρο 21, παράγραφος 2, της οδηγίας 2004/83, βάσει του οποίου επιτρεπόταν η επαναπροώθηση πρόσφυγα, πρέπει να θεωρηθεί ότι κατά το άρθρο 14, παράγραφος 4, στοιχείο β', της οδηγίας 2011/95 η ανάκληση του καθεστώτος του πρόσφυγα χωρεί υπό πολύ αυστηρές προϋποθέσεις, αφού, ειδικότερα, μόνον πρόσφυγας που έχει καταδικαστεί τελεσίδικα για τη διάπραξη «ιδιαίτερος σοβαρού εγκλήματος» μπορεί να θεωρηθεί ως «κίνδυνος για την κοινωνία του κράτους μέλους αυτού»¹⁸. Οι προαναφερθείσες πολύ αυστηρές προϋποθέσεις είναι ανάλογες των σημαντικών συνεπειών της ανάκλησης του καθεστώτος του πρόσφυγα, ήτοι ότι ο ενδιαφερόμενος παύει να διαθέτει πρόσβαση στο σύνολο των δικαιωμάτων και των πλεονεκτημάτων που παρατίθενται στο κεφάλαιο VII της οδηγίας, δεδομένου ότι αυτά συναρτώνται με το συγκεκριμένο καθεστώς¹⁹.

62. Παρ' όλα αυτά, κατά τη γνώμη μου, η ύπαρξη συνδέσμου μεταξύ των δύο στοιχείων που μνημονεύονται στο άρθρο 14, παράγραφος 4, στοιχείο β', της οδηγίας δεν σημαίνει ότι η ύπαρξη κινδύνου για την κοινωνία θα πρέπει να θεωρείται ότι απορρέει, σε κάθε περίπτωση, αυτομάτως από την καταδίκη για τη διάπραξη ιδιαίτερος σοβαρού εγκλήματος με αποτέλεσμα να παρέλκει η απόδειξη του εν λόγω κινδύνου.

63. Συγκεκριμένα, ανεξαρτήτως των γλωσσικών αποδόσεων και του τρόπου με τον οποίο υποδηλώνουν τον σύνδεσμο μεταξύ τελεσίδικης καταδίκης για τη διάπραξη ιδιαίτερος σοβαρού εγκλήματος και ύπαρξης κινδύνου για την κοινωνία, το γεγονός ότι το γράμμα της προμνησθείσας διάταξης μνημονεύει τα δύο αυτά στοιχεία με οδηγεί στο συμπέρασμα ότι ο νομοθέτης της Ένωσης προέβλεψε τοιουτοτρόπως ότι πρέπει να πληρούνται σωρευτικώς δύο προϋποθέσεις προκειμένου να είναι δυνατή η ανάκληση του καθεστώτος του πρόσφυγα. Εάν ο κίνδυνος για την κοινωνία δεν αποτελούσε αυτοτελή προϋπόθεση, ο νομοθέτης της Ένωσης θα είχε, ευλόγως, περιοριστεί στο να καταστήσει δυνατή την ανάκληση του καθεστώτος του πρόσφυγα βάσει της καταδίκης και μόνο για τη διάπραξη ιδιαίτερος σοβαρού εγκλήματος²⁰.

64. Τούτο έπραξε, άλλωστε, ο νομοθέτης της Ένωσης προβλέποντας, για παράδειγμα, μεταξύ των λόγων αποκλεισμού από το καθεστώς του πρόσφυγα, τη διάπραξη «σοβαρού μη πολιτικού εγκλήματος» στο άρθρο 12, παράγραφος 2, στοιχείο β', της οδηγίας 2011/95 και, μεταξύ των λόγων αποκλεισμού από την επικουρική προστασία, τη διάπραξη «σοβαρού εγκλήματος» στο άρθρο 17, παράγραφος 1, στοιχείο β', της ίδιας οδηγίας. Επισημαίνεται, επίσης, ότι, μεταξύ των λόγων αποκλεισμού από την επικουρική προστασία, η ύπαρξη σοβαρών λόγων για να θεωρείται ότι ο ενδιαφερόμενος «συνιστά κίνδυνο για την κοινωνία ή για την ασφάλεια του κράτους μέλους στο οποίο βρίσκεται» αποτελεί χωριστό και αυτοτελή λόγο αποκλεισμού.

¹⁸ Βλ. απόφαση της 24ης Ιουνίου 2015, T. (C-373/13, στο εξής: απόφαση T., EU:C:2015:413, σκέψη 72).

¹⁹ Βλ. απόφαση M κ.λπ. (Ανάκληση του καθεστώτος του πρόσφυγα) (σκέψη 99). Ειδικότερα, η εφαρμογή του άρθρου 14, παράγραφος 4 ή 5, της οδηγίας 2011/95 έχει ως συνέπεια να στερείται ή να χάνει ο ενδιαφερόμενος την άδεια διαμονής την οποία το άρθρο 24 της οδηγίας συναρτά με το καθεστώς του πρόσφυγα κατά την έννοια της οδηγίας αυτής (σκέψη 103). Συνεπώς, ο πρόσφυγας εις βάρος του οποίου έχει ληφθεί μέτρο βάσει του άρθρου 14, παράγραφος 4 ή 5, της οδηγίας 2011/95 μπορεί να θεωρηθεί ότι δεν διαμένει ή παύει να διαμένει νομίμως στο έδαφος του κράτους μέλους υποδοχής (σκέψη 104). Εντούτοις, όπως ρητώς ορίζει το άρθρο 14, παράγραφος 6, της οδηγίας 2011/95, το πρόσωπο αυτό αποκτά ή διατηρεί πρόσβαση σε ορισμένα δικαιώματα τα οποία προβλέπονται από τη Σύμβαση της Γενεύης, γεγονός που επιβεβαιώνει ότι έχει ή διατηρεί την ιδιότητα του πρόσφυγα κατά την έννοια, ειδικότερα, του άρθρου 1, τμήμα Α, της Σύμβασης της Γενεύης, ανεξαρτήτως της ανάκλησης του καθεστώτος του πρόσφυγα ή της άρνησης χορήγησής του (σκέψη 99).

²⁰ Όπως ορθώς επισήμανε η Επιτροπή, η ρητή παραπομπή σε κίνδυνο για την κοινωνία του οικείου κράτους μέλους, στο γράμμα του άρθρου 14, παράγραφος 4, στοιχείο β', της οδηγίας 2011/95, δεν πρέπει να θεωρείται απλώς και μόνον ως εκ περισπού μνεία, αλλά ως προϋπόθεση η οποία πρέπει επίσης να πληρούται.

65. Συγκρίνοντας με τις ως άνω διατάξεις, συμπεραίνω από τη συγκεκριμένη διατύπωση του άρθρου 14, παράγραφος 4, στοιχείο β', της οδηγίας 2011/95 ότι η ύπαρξη κινδύνου για την κοινωνία δεν μπορεί να προκύπτει αυτομάτως και σε κάθε περίπτωση από την καταδίκη για τη διάπραξη ιδιαίτερος σοβαρού εγκλήματος, άλλως θα καθίστατο περιττή η μνεία ότι ο ενδιαφερόμενος πρέπει να συνιστά κίνδυνο για την κοινωνία.

66. Εν αντιθέσει προς όσα υποστηρίζει η Βελγική Κυβέρνηση, η ερμηνεία που τάσσεται υπέρ της ύπαρξης δύο σωρευτικών προϋποθέσεων δεν έχει ως αποτέλεσμα να στερεί την πρακτική αποτελεσματικότητά του από τον έτερο λόγο ανάκλησης του καθεστώτος του πρόσφυγα που μνημονεύεται στο άρθρο 14, παράγραφος 4, στοιχείο α', της οδηγίας 2011/95, όταν μπορεί για εύλογους λόγους να θεωρηθεί ότι ο πρόσφυγας συνιστά «κίνδυνο για την ασφάλεια του κράτους μέλους στο οποίο ευρίσκεται». Συγκεκριμένα, κατά τη γνώμη μου, ο συγκεκριμένος λόγος έχει ίδιο πεδίο εφαρμογής, καθόσον καλύπτει συγχρόνως την εσωτερική ασφάλεια και την εξωτερική ασφάλεια ενός κράτους μέλους. Κατά συνέπεια, η δημόσια ασφάλεια μπορεί να επηρεάζεται από την παρακώλυση της λειτουργίας των κρατικών θεσμών και των βασικών δημόσιων υπηρεσιών, καθώς και από τον κίνδυνο για την επιβίωση του πληθυσμού ή σοβαρής διαταραχής των εξωτερικών σχέσεων ή της ειρηνικής συνύπαρξης των λαών ή από την προσβολή των στρατιωτικών συμφερόντων²¹. Υπ' αυτή την έννοια, ο κίνδυνος για την ασφάλεια του κράτους μέλους, κατά την έννοια του άρθρου 14, παράγραφος 4, στοιχείο α', της οδηγίας 2011/95, διαφέρει από τον κίνδυνο για την κοινωνία του κράτους μέλους ο οποίος μνημονεύεται στο άρθρο 14, παράγραφος 4, στοιχείο β', της οδηγίας και ο οποίος αφορά κυρίως τη διαφύλαξη της δημόσιας τάξης του οικείου κράτους μέλους²².

67. Κατά τη γνώμη μου, η ερμηνεία που επιτάσσει στην αρμόδια αρχή να μην περιορίζεται στη συνεκτίμηση παλαιότερης καταδίκης προκειμένου να μπορέσει να ανακαλέσει το καθεστώς του πρόσφυγα κατ' εφαρμογήν της προμνησθείσας διάταξης επιρρωννύεται από την αναγκαιότητα να προκριθεί στενή ερμηνεία της προαναφερθείσας διάταξης, λαμβανομένου υπόψη του σκοπού της οδηγίας 2011/95.

68. Συγκεκριμένα, κατά την αιτιολογική σκέψη της 12, σκοπός της οδηγίας είναι να διασφαλιστεί, αφενός, ότι τα κράτη μέλη εφαρμόζουν κοινά κριτήρια για τον προσδιορισμό των προσώπων που χρήζουν όντως διεθνούς προστασίας και, αφετέρου, ότι τα πρόσωπα αυτά έχουν πρόσβαση σε ελάχιστο επίπεδο παροχών σε όλα τα κράτη μέλη.

²¹ Βλ. κατ' αναλογία, όσον αφορά το άρθρο 24, παράγραφος 1, της οδηγίας 2004/83, απόφαση Τ. (σκέψη 78 και εκεί μνημονευόμενη νομολογία). Φρονώ ότι είναι επίσης χρήσιμο να ληφθεί υπόψη πώς έχει ερμηνευθεί η έννοια του πρόσφυγα που θεωρείται «επικίνδυνος εις την ασφάλειαν της χώρας» στην οποία ευρίσκεται, κατά το άρθρο 33, παράγραφος 2, της Σύμβασης της Γενεύης. Συγκεκριμένα, η εν λόγω διάταξη ενέπνευσε το γράμμα τόσο του άρθρου 14, παράγραφος 4, στοιχείο α', όσο και του άρθρου 21, παράγραφος 2, στοιχείο α', της οδηγίας 2011/95. Κατά τον σχολιασμό της Σύμβασης της Γενεύης που δημοσιεύθηκε το 1997 από το Τμήμα Διεθνούς Προστασίας της Υπατης Αρμοστείας των Ηνωμένων Εθνών για τους Πρόσφυγες (UNHCR) και είναι διαθέσιμος στην ηλεκτρονική διεύθυνση: <https://www.unhcr.org/3d4ab5fb9.pdf>, «η έννοια της “εθνικής ασφάλειας” ή της “ασφάλειας της χώρας” προβάλλεται έναντι πράξεων κάποιων σοβαρότητας οι οποίες θίγουν άμεσα ή έμμεσα τη συγκρότηση (κυβέρνηση), την εδαφική ακεραιότητα, την ανεξαρτησία ή την εξωτερική ειρήνη της οικείας χώρας» (σ. 140).

²² Και στην περίπτωση αυτή, η ερμηνεία της Σύμβασης της Γενεύης μπορεί να συμβάλει στην καλύτερη κατανόηση της έννοιας του «κινδύνου για την κοινωνία» κράτους μέλους, κατά το άρθρο 14, παράγραφος 4, στοιχείο β', της οδηγίας 2011/95. Επ' αυτού, επισημαίνεται ότι από τον σχολιασμό που μνημονεύθηκε στην προηγούμενη υποσημείωση, σχετικά με την αντίστοιχη έννοια του «κινδύνου διά την χώραν» στην οποία ευρίσκεται ο πρόσφυγας, κατά το άρθρο 33, παράγραφος 2, της Σύμβασης της Γενεύης, προκύπτει ότι η εν λόγω έννοια ορίζεται ως εξής: «κίνδυνος για την ειρηνική ζωή του πληθυσμού υπό τις διάφορες όψεις της. Υπ' αυτή την έννοια, ένα πρόσωπο θα θεωρείται ότι συνιστά κίνδυνο για [το κοινωνικό σύνολο της χώρας], εάν προκαλεί δολιοφθορές σε μέσα επικοινωνίας, προκαλεί έκρηξη ή πυρκαγιά σε κατοικίες ή άλλες εγκαταστάσεις, επιτίθεται ή βιαιοπραγεί εναντίον φιλήσυχων πολιτών, διαπράττει διαρρήξεις, ένοπλες ληστείες ή απαγωγές κ.λπ., εν ολίγοις εάν διαταράσσει ή αναστατώνει τη ζωή των πολιτών και, ειδικότερα, εάν πράττει κάτι τέτοιο σε μεγάλη κλίμακα, οπότε καθίσταται στην πραγματικότητα δημόσιος κίνδυνος» (σ. 143).

69. Το καθεστώς του πρόσφυγα πρέπει να αναγνωρίζεται σε όποιον πληροί τις ελάχιστες απαιτήσεις τις οποίες θέτει το δίκαιο της Ένωσης. Επομένως, βάσει του άρθρου 13 της οδηγίας 2011/95, τα κράτη μέλη χορηγούν το καθεστώς του πρόσφυγα σε κάθε υπήκοο τρίτης χώρας ή απάτριδα ο οποίος πληροί τις προϋποθέσεις για να θεωρείται πρόσφυγας σύμφωνα με τα κεφάλαια II και III της οδηγίας αυτής.

70. Πάντως, το άρθρο 14, παράγραφος 4, στοιχείο β', της οδηγίας 2011/95 προβλέπει έναν λόγο ανάκλησης του καθεστώτος του πρόσφυγα ο οποίος συνιστά εξαίρεση από τον γενικό κανόνα που τίθεται στο άρθρο 13 της ίδιας οδηγίας και ο οποίος έχει ως αποτέλεσμα τον περιορισμό των δικαιωμάτων και των πλεονεκτημάτων που προβλέπονται στο κεφάλαιο VII της οδηγίας. Επομένως, κατά τη γνώμη μου, ο συγκεκριμένος λόγος ανάκλησης πρέπει να ερμηνεύεται στενά και τούτο συνεπάγεται ότι μπορεί να εφαρμοστεί μόνον όταν η αρμόδια αρχή αποδεικνύει, αφενός, ότι ο ενδιαφερόμενος υπήκοος τρίτης χώρας έχει καταδικαστεί τελεσίδικα για τη διάπραξη ιδιαίτερος σοβαρού εγκλήματος και, αφετέρου, ότι συνιστά κίνδυνο για την κοινωνία του κράτους μέλους στο οποίο ευρίσκεται.

71. Φρονώ ότι η προεκτεθείσα ερμηνεία είναι επίσης συνεπής με εκείνη που έχει προκριθεί για το άρθρο 33, παράγραφος 2, της Σύμβασης της Γενεύης, το οποίο ορίζει, μεταξύ άλλων, ότι δεν επιτρέπεται η επίκληση της αρχής της μη επαναπροώθησης από πρόσφυγα «όστις, έχων τελεσίδικως καταδικασθή δι' ιδιαίτερος σοβαρόν αδίκημα, αποτελεί κίνδυνον διά την χώραν [ένθα ευρίσκεται]». Επ' αυτού, επισημαίνεται ότι, μολονότι η εν λόγω διάταξη έχει διαφορετικό αντικείμενο, καθότι προβλέπει εξαιρέσεις από την αρχή της μη επαναπροώθησης, δεν αμφισβητείται ότι από αυτήν εμπνεύστηκε ο νομοθέτης της Ένωσης τους λόγους ανάκλησης του καθεστώτος του πρόσφυγα που παρατίθενται στο άρθρο 14, παράγραφος 4, της οδηγίας 2011/95. Φρονώ, επομένως, ότι είναι πρόσφορη η συνεκτίμηση της ερμηνείας του άρθρου 33, παράγραφος 2, της Σύμβασης, η οποία συνιστά, όπως προκύπτει από τις αιτιολογικές σκέψεις 4, 23 και 24 της οδηγίας 2011/95, τον ακρογωνιαίο λίθο του διεθνούς νομικού συστήματος προστασίας των προσφύγων²³.

72. Γενικότερα, εκτιμώ ότι, εφόσον οι περιπτώσεις του άρθρου 14, παράγραφοι 4 και 5, της οδηγίας 2011/95, στις οποίες τα κράτη μέλη μπορούν να ανακαλέσουν ή να αρνηθούν τη χορήγηση του καθεστώτος του πρόσφυγα, αντιστοιχούν κατ' ουσίαν στις περιπτώσεις στις οποίες τα κράτη μέλη μπορούν να επαναπροωθήσουν πρόσφυγα, βάσει του άρθρου 21, παράγραφος 2, της οδηγίας 2011/95 και του άρθρου 33, παράγραφος 2, της Συμβάσεως της Γενεύης, οι λόγοι που μνημονεύονται στις εν λόγω διατάξεις θα πρέπει να ερμηνεύονται με τον ίδιο τρόπο.

73. Στο μέτρο, όμως, που η ερμηνεία του άρθρου 33, παράγραφος 2, της Σύμβασης της Γενεύης συνηγορεί υπέρ της ύπαρξης των δύο προϋποθέσεων, ήτοι, αφενός, της τελεσίδικης καταδίκης για τη διάπραξη ιδιαίτερος σοβαρού εγκλήματος ή αδικήματος και, αφετέρου, της ύπαρξης κινδύνου για το κοινωνικό σύνολο της χώρας στην οποία ευρίσκεται ο ενδιαφερόμενος πρόσφυγας²⁴, ενισχύεται η πεποίθησή μου ότι οι αντίστοιχοι λόγοι που μνημονεύονται τόσο στο άρθρο 14, παράγραφος 4, στοιχείο β', της οδηγίας 2011/95 όσο και στο άρθρο 21, παράγραφος 2, στοιχείο β', της ίδιας οδηγίας επιτάσσουν επίσης την πλήρωση των δύο αυτών σωρευτικών προϋποθέσεων.

²³ Βλ., μεταξύ άλλων, απόφαση Μ κ.λπ. (Ανάκληση του καθεστώτος του πρόσφυγα) (σκέψη 81 και εκεί μνημονευόμενη νομολογία). Βλ. επίσης, όσον αφορά την αναγκαιότητα ερμηνείας των διατάξεων της οδηγίας 2011/95 σύμφωνα με τη Σύμβαση της Γενεύης, απόφαση της 13ης Σεπτεμβρίου 2018, Ahmed (C-369/17, EU:C:2018:713, σκέψη 41 και εκεί μνημονευόμενη νομολογία).

²⁴ Βλ. «The refugee Convention, 1951: the Travaux préparatoires analysed with a Commentary by Dr Paul Weis», σ. 246, στην ηλεκτρονική διεύθυνση: <https://www.unhcr.org/protection/travaux/4ca34be29/refugee-convention-1951-travaux-preparatoires-analysed-commentary-dr-paul.html>.

74. Κατά τη γνώμη μου, από τα προεκτεθέντα προκύπτει ότι το άρθρο 14, παράγραφος 4, στοιχείο β', της οδηγίας 2011/95 έχει την έννοια ότι ο λόγος ανάκλησης του καθεστώτος του πρόσφυγα που προβλέπεται στη συγκεκριμένη διάταξη μπορεί να εφαρμοστεί από το κράτος μέλος μόνον όταν αποδεικνύεται αφενός, ότι ο ενδιαφερόμενος έχει καταδικαστεί τελεσίδικα για τη διάπραξη ιδιαίτερος σοβαρού εγκλήματος και, αφετέρου, ότι συνιστά κίνδυνο για την κοινωνία του οικείου κράτους μέλους.

75. Εν συνεχεία πρέπει να διευκρινιστεί ποια χαρακτηριστικά απαιτείται να έχει ο κίνδυνος.

3. *Επί των χαρακτηριστικών του κινδύνου για την κοινωνία*

76. Με το δεύτερο προδικαστικό ερώτημα στην υπόθεση C-8/22, το αιτούν δικαστήριο ζητεί κατ' ουσίαν να διευκρινιστεί αν το άρθρο 14, παράγραφος 4, στοιχείο β', της οδηγίας 2011/95 έχει την έννοια ότι η ανάκληση του καθεστώτος του πρόσφυγα που βασίζεται στη συγκεκριμένη διάταξη εξαρτάται από την ύπαρξη πραγματικού, ενεστώτος και αρκούντως σοβαρού κινδύνου για την κοινωνία του κράτους μέλους.

77. Με την υποβολή στο Δικαστήριο ερωτήματος σχετικά με το αν ο κίνδυνος για την κοινωνία που μνημονεύεται στο άρθρο 14, παράγραφος 4, στοιχείο β', της προμνησθείσας οδηγίας πρέπει να είναι πραγματικός, ενεστώς και αρκούντως σοβαρός, το αιτούν δικαστήριο ζητεί να διευκρινιστεί αν στη συγκεκριμένη διάταξη πρέπει να εφαρμοστεί το κριτήριο που καθιέρωσε το Δικαστήριο με τη νομολογία του σχετικά με την απειλή για τη δημόσια τάξη.

78. Πρόκειται ειδικότερα για τη νομολογία με την οποία το Δικαστήριο καθιέρωσε, στον τομέα της ελεύθερης κυκλοφορίας των πολιτών της Ένωσης, κριτήριο δυνάμει του οποίου πολίτης της Ένωσης ο οποίος έκανε χρήση του δικαιώματός του ελεύθερης κυκλοφορίας μπορεί να θεωρηθεί ότι συνιστά απειλή για τη δημόσια τάξη μόνον εάν η ατομική συμπεριφορά του συνιστά πραγματική, ενεστώσα και αρκούντως σοβαρή απειλή, η οποία θίγει θεμελιώδες συμφέρον της κοινωνίας²⁵, κριτήριο το οποίο κωδικοποιήθηκε εν συνεχεία στο παράγωγο δίκαιο²⁶. Το εν λόγω κριτήριο έχει εφαρμοστεί επίσης σε υπηκόους τρίτων χωρών μη μέλη της οικογένειας πολιτών της Ένωσης. Συγκεκριμένα, έχει εφαρμοστεί επανειλημμένως σε φορείς δικαιωμάτων που αναγνωρίζονται από συμφωνίες σύνδεσης²⁷ και, σε κάποιο μέτρο, στους επί μακρόν διαμένοντες²⁸, καθώς και προκειμένου να γίνουν δεκτές η μη χορήγηση προθεσμίας οικειοθελούς αναχώρησης στο πλαίσιο διαδικασίας επιστροφής²⁹, η ανάκληση άδειας διαμονής χορηγηθείσας

²⁵ Βλ., ειδικότερα, αποφάσεις της 27ης Οκτωβρίου 1977, Bouchereau (30/77, EU:C:1977:172, σκέψεις 28 και 35), και της 19ης Ιανουαρίου 1999, Calfa (C-348/96, EU:C:1999:6, σκέψεις 24 και 25).

²⁶ Άρθρο 27, παράγραφος 2, της οδηγίας 2004/38/EK του Ευρωπαϊκού Κοινοβουλίου και του Συμβουλίου, της 29ης Απριλίου 2004, σχετικά με το δικαίωμα των πολιτών της Ένωσης και των μελών των οικογενειών τους να κυκλοφορούν και να διαμένουν ελεύθερα στην επικράτεια των κρατών μελών, για την τροποποίηση του κανονισμού (ΕΟΚ) αριθ. 1612/68 και την κατάργηση των οδηγιών 64/221/ΕΟΚ, 68/360/ΕΟΚ, 72/194/ΕΟΚ, 73/148/ΕΟΚ, 75/34/ΕΟΚ, 75/35/ΕΟΚ, 90/364/ΕΟΚ, 90/365/ΕΟΚ και 93/96/ΕΟΚ (ΕΕ 2004, L 158, σ. 77, και διορθωτικό ΕΕ 2004, L 229, σ. 35).

²⁷ Βλ., μεταξύ άλλων, αποφάσεις της 10ης Φεβρουαρίου 2000, Nazli (C-340/97, EU:C:2000:77, σκέψεις 57 και 58), της 20ής Νοεμβρίου 2001, Janý κ.λπ. (C-268/99, EU:C:2001:616, σκέψη 59), και της 8ης Δεκεμβρίου 2011, Ziebell (C-371/08, EU:C:2011:809, σκέψη 82).

²⁸ Βλ. απόφαση της 7ης Δεκεμβρίου 2017, López Pastuzano (C-636/16, EU:C:2017:949, σκέψεις 25 έως 28).

²⁹ Βλ. απόφαση της 11ης Ιουνίου 2015, Zh. και O. (C-554/13, EU:C:2015:377, σκέψη 60).

σε πρόσφυγα³⁰, η θέση αιτούντος άσυλο υπό κράτηση³¹, η απαγόρευση εισόδου η οποία συνοδεύει απόφαση επιστροφής³², ή προς δικαιολόγηση της κράτησης σε σωφρονιστικό κατάστημα ενόψει απομάκρυνσης³³.

79. Αντιθέτως, το κριτήριο που αφορά την ύπαρξη πραγματικής, ενεστώσας και αρκούντως σοβαρής απειλής, η οποία θίγει θεμελιώδες συμφέρον της κοινωνίας, δεν εφαρμόστηκε σε άλλες περιπτώσεις, μεταξύ άλλων, σε σχέση με την άρνηση χορήγησης θεωρήσεων εισόδου για σπουδές³⁴.

80. Συγκεκριμένα, το Δικαστήριο έχει αποφανθεί ότι κάθε αναφορά του νομοθέτη της Ένωσης στην έννοια της «απειλής για τη δημόσια τάξη» δεν πρέπει κατ' ανάγκη να νοείται ως παραπέμπουσα αποκλειστικά σε ατομική συμπεριφορά η οποία συνιστά πραγματική, ενεστώσα και αρκούντως σοβαρή απειλή, θίγουσα θεμελιώδες συμφέρον της κοινωνίας του οικείου κράτους μέλους, και ότι είναι αναγκαίο να ληφθούν υπόψη το γράμμα των διατάξεων αυτών, το πλαίσιο στο οποίο εντάσσονται και οι σκοποί που επιδιώκονται με τη νομοθεσία της οποίας αποτελούν μέρος³⁵.

81. Από την ανωτέρω σύντομη έκθεση της νομολογίας του Δικαστηρίου σχετικά με την απειλή για τη δημόσια τάξη προκύπτει ότι η απειλή μπορεί να διαφέρει ανάλογα με τους κανόνες του δικαίου της Ένωσης που ερμηνεύονται, λαμβάνοντας κάθε φορά υπόψη το γράμμα των επίμαχων διατάξεων, το πλαίσιο στο οποίο εντάσσονται και τον σκοπό που επιδιώκεται με τη νομοθεσία της οποίας αποτελούν μέρος. Φρονώ, επομένως, ότι τα χαρακτηριστικά του κινδύνου για την κοινωνία που μνημονεύεται στο άρθρο 14, παράγραφος 4, στοιχείο β', της οδηγίας 2011/95 πρέπει να καθοριστούν λαμβάνοντας υπόψη το ιδιαίτερο γράμμα της διάταξης αυτής, το πλαίσιο στο οποίο εντάσσεται καθώς και τον σκοπό της οδηγίας. Παρατηρώ επίσης ότι, μολονότι ο παραπλήσιος χαρακτήρας των δύο ειδών κινδύνου, ήτοι, αφενός, της απειλής για τη δημόσια τάξη κράτους μέλους και, αφετέρου, του κινδύνου για την κοινωνία του οικείου κράτους μέλους, καθιστά ασφαλώς δυνατή τη σύγκριση των κριτηρίων βάσει των οποίων μπορεί να προσδιοριστεί ο κίνδυνος, η σύγκριση αυτή δεν υποκαθιστά την ειδική ανάλυση του άρθρου 14, παράγραφος 4, στοιχείο β', της οδηγίας υπό το πρίσμα γραμματικής, συστημικής και τελλολογικής ερμηνείας.

³⁰ Βλ. απόφαση Τ. (σκέψη 79).

³¹ Βλ. απόφαση της 15ης Φεβρουαρίου 2016, Ν. (C-601/15 PPU, EU:C:2016:84, σκέψη 67).

³² Βλ. απόφαση της 16ης Ιανουαρίου 2018, Ε (C-240/17, EU:C:2018:8, σκέψη 49).

³³ Βλ. απόφαση της 2ας Ιουλίου 2020, Stadt Frankfurt am Main (C-18/19, EU:C:2020:511, σκέψη 45).

³⁴ Βλ. απόφαση της 4ης Απριλίου 2017, Fahimian (C-544/15, EU:C:2017:255, σκέψη 40).

³⁵ Βλ. σχετικά με τις προϋποθέσεις εισόδου για τους υπηκόους τρίτων χωρών δυνάμει του κανονισμού (ΕΕ) 2016/399 του Ευρωπαϊκού Κοινοβουλίου και του Συμβουλίου, της 9ης Μαρτίου 2016, περί κώδικα της Ένωσης σχετικά με το καθεστώς διέλευσης προσώπων από τα σύνορα (κώδικας συνόρων του Σένγκεν) (ΕΕ 2016, L 77, σ. 1), απόφαση της 12ης Δεκεμβρίου 2019, Ε.Ρ. (Απειλή για τη δημόσια τάξη) (C-380/18, EU:C:2019:1071, σκέψεις 31 έως 33), καθώς και, όσον αφορά το δικαίωμα οικογενειακής επανένωσης, απόφαση της 12ης Δεκεμβρίου 2019, G.S. και V.G. (Απειλή για τη δημόσια τάξη) (C-381/18 και C-382/18, EU:C:2019:1072, σκέψεις 54 και 55). Με την τελευταία αυτή απόφαση, το Δικαστήριο έκρινε ότι το άρθρο 6, παράγραφοι 1 και 2, της οδηγίας 2003/86/ΕΚ του Συμβουλίου, της 22ας Σεπτεμβρίου 2003, σχετικά με το δικαίωμα οικογενειακής επανένωσης (ΕΕ 2003, L 251, σ. 12), έχει την έννοια ότι δεν αντιτίθεται σε εθνική πρακτική δυνάμει της οποίας οι αρμόδιες αρχές μπορούν, για λόγους δημόσιας τάξης, αφενός, να απορρίψουν αίτηση εισόδου και διαμονής στηριζόμενη στην οδηγία αυτή λόγω ποινικής καταδίκης κατά τη διάρκεια προηγούμενης διαμονής στο έδαφος του οικείου κράτους μέλους και, αφετέρου, να ανακαλέσουν άδεια διαμονής στηριζόμενη στην εν λόγω οδηγία ή να αρνηθούν την ανανέωσή της όταν εις βάρος του αιτούντος έχει επιβληθεί ποινή επαρκούς βαρύτητας σε σχέση με τη διάρκεια της διαμονής, εφόσον η πρακτική αυτή εφαρμόζεται μόνον εάν το αδίκημα για το οποίο απαγγέλθηκε η επίμαχη ποινική καταδίκη είναι αρκούντως σοβαρό ώστε να αποδεικνύεται ότι είναι αναγκαίο να απαγορευθεί η διαμονή του συγκεκριμένου αιτούντος και εφόσον οι ως άνω αρχές προβαίνουν στην κατ' άρθρο 17 της εν λόγω οδηγίας εξατομικευμένη εκτίμηση (σκέψη 70). Το Δικαστήριο διευκρίνισε ότι, προς τούτο, δεν χρειάζονταν οι εν λόγω αρχές να αποδείξουν ότι η ατομική συμπεριφορά του εν λόγω αιτούντος συνιστά πραγματική, ενεστώσα και αρκούντως σοβαρή απειλή, η οποία θίγει θεμελιώδες συμφέρον της κοινωνίας του οικείου κράτους μέλους (σκέψη 63).

82. Συναφώς, από το γράμμα του άρθρου 14, παράγραφος 4, στοιχείο β', της οδηγίας 2011/95 προκύπτει ότι ο εκεί μνημονευόμενος κίνδυνος για την κοινωνία πρέπει να είναι πραγματικός. Συγκεκριμένα, η διάταξη προβλέπει ότι ο ενδιαφερόμενος «συνιστά» κίνδυνο για την κοινωνία του κράτους μέλους στο οποίο ευρίσκεται. Τούτου λεχθέντος, όπως ορθώς επισημαίνει η Επιτροπή, η απαίτηση να είναι ο κίνδυνος πραγματικός δεν ενέχει βεβαιότητα για τη μελλοντική επέλευσή του.

83. Επιπλέον, το πλαίσιο στο οποίο εντάσσεται το άρθρο 14, παράγραφος 4, στοιχείο β', της οδηγίας 2011/95 και η πρακτική αποτελεσματικότητα της προϋπόθεσης ότι ο ενδιαφερόμενος πρέπει να συνιστά κίνδυνο για την κοινωνία συνεπάγονται, κατά τη γνώμη μου, ότι ο κίνδυνος πρέπει να είναι ενεστώς.

84. Όσον αφορά το πλαίσιο εντός του οποίου εντάσσεται η συγκεκριμένη διάταξη, επισημαίνεται ότι το Δικαστήριο έχει αποφανθεί ότι από την όλη οικονομία της οδηγίας 2004/83 προκύπτει ότι ο ενεστώς κίνδυνος που αποτελεί ενδεχομένως ένας πρόσφυγας για το οικείο κράτος μέλος λαμβάνεται υπόψη όχι στο πλαίσιο του άρθρου 12, παράγραφος 2, αλλά στο πλαίσιο, αφενός, του άρθρου 14, παράγραφος 4, στοιχείο α', κατά το οποίο το κράτος μέλος μπορεί να ανακαλέσει το καθεστώς στο οποίο υπήγαγε πρόσφυγα, όταν μπορεί να θεωρηθεί ευλόγως ότι το πρόσωπο αυτό αποτελεί κίνδυνο για την ασφάλειά του, και, αφετέρου, του άρθρου 21, παράγραφος 2, που προβλέπει ότι το κράτος μέλος υποδοχής δύναται να επαναπροωθήσει πρόσφυγα, όπως άλλωστε επιτάσσει το άρθρο 33, παράγραφος 2, της Σύμβασης της Γενεύης, όταν υπάρχουν σοβαροί λόγοι να πιστεύεται ότι ο ενδιαφερόμενος συνιστά κίνδυνο για την ασφάλεια ή την κοινωνία του συγκεκριμένου κράτους μέλους³⁶.

85. Πάντως, κατά τη γνώμη μου, ουδείς λόγος συντρέχει ώστε να θεωρηθεί ότι το άρθρο 14, παράγραφος 4, στοιχείο β', της οδηγίας 2011/95 διαφέρει, εντός του συστήματος της συγκεκριμένης οδηγίας, από το άρθρο της 14, παράγραφος 4, στοιχείο α', και το άρθρο της 21, παράγραφος 2, τα οποία είναι πανομοιότυπα με τις αντίστοιχες διατάξεις της οδηγίας 2004/83, όσον αφορά την απαίτηση ο ενδιαφερόμενος να συνιστά ενεστώτα κίνδυνο για το κράτος μέλος στο οποίο ευρίσκεται. Διαφορετική προσέγγιση θα κατέληγε σε ασυνεπή ερμηνεία των διαφόρων αυτών διατάξεων.

86. Εκτιμώ, επιπλέον, ότι στο μέτρο που η καταδίκη λόγω διάπραξης ιδιαίτερος σοβαρού εγκλήματος μαρτυρεί καθαυτήν ότι ο πρόσφυγας προκάλεσε ιδιαίτερης σοβαρότητας διασάλευση της κοινωνικής τάξης, η οποία κατέστησε αναγκαία την ποινική κύρωση της συμπεριφοράς που προκάλεσε την εν λόγω διασάλευση, η μνεία στην ύπαρξη κινδύνου για την κοινωνία στο άρθρο 14, παράγραφος 4, στοιχείο β', της οδηγίας 2011/95 πρέπει να έχει ίδια χρησιμότητα, άλλως καθίσταται περιττή.

87. Η πρακτική αποτελεσματικότητα της μνείας στο γεγονός ότι ο ενδιαφερόμενος πρέπει να συνιστά κίνδυνο για την κοινωνία είναι, επομένως, να υποχρεώνει την αρμόδια αρχή να αποδεικνύει ότι, κατά τον χρόνο εξέτασης του ενδεχομένου ανάκλησης του καθεστώτος του πρόσφυγα, πρόσωπο το οποίο έχει καταδικαστεί στο παρελθόν για τη διάπραξη ιδιαίτερος σοβαρού εγκλήματος εξακολουθεί να συνιστά, μετά την καταδίκη του, κίνδυνο για την κοινωνία του κράτους μέλους στο οποίο ευρίσκεται.

³⁶ Βλ. απόφαση της 9ης Νοεμβρίου 2010, Β και D (C-57/09 και C-101/09, EU:C:2010:661, σκέψη 101).

88. Από τα προεκτεθέντα προκύπτει ότι το πρόσωπο που αφορά η διαδικασία ανάκλησης του καθεστώτος του πρόσφυγα πρέπει να συνιστά ενεστώτα κίνδυνο για την κοινωνία του κράτους μέλους στο οποίο ευρίσκεται κατά τον χρόνο που η αρμόδια αρχή καλείται να εκδώσει την απόφασή της.

89. Εξάλλου, κατά τη γνώμη μου, από τον βαθμό ιδιαίτερης σοβαρότητας τον οποίο απαιτεί το άρθρο 14, παράγραφος 4, στοιχείο β', της οδηγίας 2011/95 όσον αφορά την καταδίκη για διάπραξη εγκλήματος έπεται λογικά ότι ο κίνδυνος που προκύπτει για την κοινωνία από την καταδίκη πρέπει να είναι ο ίδιος αρκούντως σοβαρός, κατά τον χρόνο έκδοσης της απόφασης ανάκλησης του καθεστώτος του πρόσφυγα, προκειμένου να δικαιολογείται τέτοια ανάκληση.

90. Φρονώ ότι η εφαρμογή του κριτηρίου περί πραγματικού, ενεστώτος και αρκούντως σοβαρού κινδύνου στο πλαίσιο του άρθρου 14, παράγραφος 4, στοιχείο β', της οδηγίας 2011/95 είναι δικαιολογημένη υπό το πρίσμα του εξαιρετικού χαρακτήρα της εν λόγω διάταξης σε σχέση με τον κανόνα χορήγησης του καθεστώτος του πρόσφυγα που προβλέπεται στο άρθρο 13 της ίδιας οδηγίας. Όπως προεκτέθηκε, ο εξαιρετικός αυτός χαρακτήρας συνεπάγεται στενή ερμηνεία του άρθρου 14, παράγραφος 4, στοιχείο β', της οδηγίας, η οποία δικαιολογείται κατά μείζονα λόγο καθότι κύριος σκοπός της δεν είναι η πρόληψη κινδύνων για την ασφάλεια, τη δημόσια τάξη ή την κοινωνία των κρατών μελών, αλλά αυτός που εκτίθεται στην αιτιολογική σκέψη της 12³⁷.

91. Φρονώ ότι η εφαρμογή του συγκεκριμένου κριτηρίου μπορεί επίσης να συναχθεί από την κρίση του Δικαστηρίου με την απόφαση Τ., σχετικά με την ανάκληση της άδειας διαμονής που χορηγείται στους δικαιούχους του καθεστώτος του πρόσφυγα για επιτακτικούς λόγους εθνικής ασφάλειας ή δημόσιας τάξης. Συγκεκριμένα, το Δικαστήριο εφάρμοσε άμεσα, στο πλαίσιο του άρθρου 24, παράγραφος 1, της οδηγίας 2004/83, το κριτήριο που απορρέει από τη νομολογία του σχετικά με την ελεύθερη κυκλοφορία των πολιτών της Ένωσης³⁸. Συναφώς, το Δικαστήριο έκρινε ότι, μολονότι η οδηγία 2004/38 επιδιώκει διαφορετικούς σκοπούς από εκείνους της οδηγίας 2004/83 και μολονότι τα κράτη μέλη παραμένουν ελεύθερα να καθορίζουν σύμφωνα με τις εθνικές ανάγκες τους, που ενδέχεται να διαφέρουν ανάλογα με το κράτος μέλος και τη χρονική περίοδο, τις απαιτήσεις της δημόσιας τάξης και της δημόσιας ασφάλειας, είναι βέβαιο ότι ο βαθμός στον οποίο μια κοινωνία προτίθεται να προστατεύσει τα θεμελιώδη συμφέροντά της δεν επιτρέπεται να ποικίλλει ανάλογα με το νομικό καθεστώς του προσώπου που θίγει τα θεμελιώδη αυτά συμφέροντα³⁹.

92. Με την ως άνω απόφαση, το Δικαστήριο καθιέρωσε διαβάθμιση των μέτρων που μπορεί να ληφθούν σε σχέση με τον πρόσφυγα, ανάλογα με τη βαρύτητα των συνεπειών τους για τον πρόσφυγα. Επομένως, η επαναπροώθηση πρόσφυγα, της οποίας οι συνέπειες δεν αποκλείεται να είναι εντελώς δραστικές⁴⁰, συνιστά την *ultima ratio* στην οποία μπορεί να καταφύγει κράτος μέλος όταν ουδέν άλλο μέτρο υφίσταται ή αρκεί προς αντιμετώπιση της απειλής που συνεπάγεται ο πρόσφυγας αυτός για την ασφάλεια ή την κοινωνία του οικείου κράτους μέλους⁴¹. Εξάλλου, η ανάκληση της άδειας διαμονής λόγω απειλής για την εθνική ασφάλεια ή τη δημόσια τάξη, δυνάμει του άρθρου 24, παράγραφος 1, της οδηγίας 2011/95, έχει συνέπειες λιγότερο επαχθείς από εκείνες της ανάκλησης του καθεστώτος του πρόσφυγα ή του ύστατου μέτρου της επαναπροώθησης⁴². Η διαβάθμιση αυτή είναι ο λόγος για τον οποίο, κατά το Δικαστήριο,

³⁷ Βλ. σημείο 68 των παρουσών προτάσεων.

³⁸ Βλ. απόφαση Τ. (σκέψεις 78 και 79).

³⁹ Βλ. απόφαση Τ. (σκέψη 77).

⁴⁰ Βλ. απόφαση Τ. (σκέψη 72).

⁴¹ Βλ. απόφαση Τ. (σκέψη 71).

⁴² Βλ., σχετικά με την οδηγία 2004/83, απόφαση Τ. (σκέψη 74).

ορισμένες περιστάσεις, οι οποίες δεν είναι τόσο σοβαρές ώστε να επιτρέπεται στο οικείο κράτος μέλος να λάβει, δυνάμει του άρθρου 21, παράγραφος 2, της οδηγίας, απόφαση επαναπροώθησης, μπορούν παρά ταύτα να συνιστούν λόγο για να αφαιρέσει το κράτος μέλος, βάσει του άρθρου 24, παράγραφος 1, της ίδιας οδηγίας, από πρόσφυγα την άδεια διαμονής του⁴³.

93. Μολονότι υπάρχουν διαφορές μεταξύ της διατύπωσης της τελευταίας διάταξης και εκείνης του άρθρου 21, παράγραφος 2, της οδηγίας 2011/95, το οποίο καθορίζει κριτήρια παρεμφερή με τα προβλεπόμενα στο άρθρο 14, παράγραφος 4, της ίδιας οδηγίας⁴⁴, κλίνω προς το συμπέρασμα ότι εάν απαιτείται πραγματικός, ενεστώς και αρκούντως σοβαρός κίνδυνος, ο οποίος θίγει θεμελιώδες συμφέρον της κοινωνίας, για τη λήψη του μέτρου με τις λιγότερο επαχθείς συνέπειες, ήτοι της αφαίρεσης της άδειας διαμονής του από τον πρόσφυγα κατ' εφαρμογήν του άρθρου 24, παράγραφος 1, της εν λόγω οδηγίας, τότε ευλόγως τα ίδια χαρακτηριστικά θα πρέπει να απαιτούνται κατά μείζονα λόγο για τον κίνδυνο όταν πρόκειται να εκδοθούν αποφάσεις με επαχθέστερες συνέπειες οι οποίες συνίστανται στην ανάκληση του καθεστώτος του πρόσφυγα ή στην επαναπροώθηση του ενδιαφερομένου.

94. Προκειμένου να εξακριβωθεί αν ένα πρόσωπο συνιστά πραγματικό, ενεστώτα και αρκούντως σοβαρό κίνδυνο για την κοινωνία του οικείου κράτους μέλους, πρέπει να λαμβάνεται υπόψη κάθε πραγματικό ή νομικό στοιχείο που αφορά την κατάσταση του πρόσφυγα βάσει του οποίου μπορεί να διαπιστωθεί αν η ατομική συμπεριφορά του συνιστά τέτοιο κίνδυνο. Συνεπώς, στην περίπτωση πρόσφυγα που έχει καταδικαστεί για τη διάπραξη ποινικού αδικήματος, μεταξύ των στοιχείων που έχουν συναφώς σημασία καταλέγονται η φύση και η σοβαρότητα της τελεσθείσας πράξης καθώς και ο χρόνος που παρήλθε από την τέλεσή της⁴⁵. Εκτιμώ, επομένως, ότι πρέπει να ληφθεί υπόψη, πέραν της εκτίμησης του ποινικού δικαστή που συνιστά, ασφαλώς, καθοριστικής σημασίας στοιχείο όσον αφορά τον βαθμό επικινδυνότητας του ενδιαφερομένου, η συμπεριφορά του συγκεκριμένου προσώπου κατά το διάστημα από την ποινική καταδίκη έως το χρονικό σημείο αξιολόγησης της ύπαρξης κινδύνου για την κοινωνία. Συναφώς, πρέπει να ληφθούν υπόψη η διάρκεια του χρονικού διαστήματος που έχει παρέλθει από την καταδίκη, ο κίνδυνος υποτροπής και οι προσπάθειες επανένταξης του ενδιαφερομένου στην κοινωνία⁴⁶. Κατά τη γνώμη μου, εφόσον από τη συμπεριφορά του πρόσφυγα προκύπτει ότι εξακολουθεί να κλίνει προς την τέλεση άλλων πράξεων που μπορούν να θίξουν σοβαρά τα θεμελιώδη συμφέροντα της κοινωνίας, μπορεί να διαπιστωθεί η ύπαρξη πραγματικού, ενεστώτος και αρκούντως σοβαρού κινδύνου για την κοινωνία.

95. Πρέπει να διευκρινιστεί επίσης ότι απόκειται στην αρμόδια αρχή που εξετάζει το ενδεχόμενο ανάκλησης του καθεστώτος του πρόσφυγα να αποδείξει ότι πληρούνται οι προϋποθέσεις που προβλέπονται στο άρθρο 14, παράγραφος 4, στοιχείο β', της οδηγίας 2011/95. Μολονότι η διατύπωση της συγκεκριμένης παραγράφου είναι, συναφώς, λιγότερο σαφής από εκείνη των παραγράφων 2 και 3 του ίδιου άρθρου, οι οποίες επιβάλλουν στα κράτη μέλη να προσκομίζουν την απόδειξη ή να αποδεικνύουν ότι οι προβλεπόμενες σε αυτές προϋποθέσεις πληρούνται,

⁴³ Βλ., σχετικά με την οδηγία 2004/83, απόφαση T. (σκέψη 75).

⁴⁴ Ειδικότερα, τόσο το άρθρο 14, παράγραφος 4, στοιχείο β', όσο και το άρθρο 21, παράγραφος 2, στοιχείο β', της οδηγίας 2011/95 κάνουν λόγο για «κίνδυνο για την κοινωνία» του οικείου κράτους μέλους, το δε άρθρο 24, παράγραφος 1, της ίδιας οδηγίας μνημονεύει επιτακτικούς λόγους οι οποίοι συνδέονται, μεταξύ άλλων, με τη «δημόσια τάξη» του συγκεκριμένου κράτους μέλους. Μολονότι οι δύο αυτές έννοιες δεν θα πρέπει να θεωρούνται ταυτόσημες, φρονώ ότι οι ειδοποιεί διαφορές τους δεν είναι αρκούντως σημαντικές ώστε να αποκλείουν, για τους σκοπούς της ανάλυσης, τη σύγκριση των κριτηρίων από τα οποία εξαρτάται η εφαρμογή των εν λόγω διατάξεων.

⁴⁵ Βλ. απόφαση της 11ης Ιουνίου 2015, Zh. και O. (C-554/13, EU:C:2015:377, σκέψεις 61 και 62).

⁴⁶ Είναι σαφές ότι, εάν η αρμόδια αρχή αποφαίνεται αμέσως μετά την καταδίκη του υπηκόου τρίτης χώρας για τη διάπραξη ιδιαίτερα σοβαρού εγκλήματος, η εν λόγω καταδίκη θα είναι καθοριστικής σημασίας προς απόδειξη του κινδύνου που συνιστά για την κοινωνία ο συγκεκριμένος υπήκοος. Αντιθέτως, όσο πιο απομακρυσμένο είναι το χρονικό σημείο της καταδίκης του εν λόγω υπηκόου από το χρονικό σημείο λήψης της απόφασης ανάκλησης του καθεστώτος του πρόσφυγα, τόσο η συμπεριφορά του μετά την καταδίκη του θα διαδραματίζει σημαντικότερο ρόλο στην αξιολόγηση της ύπαρξης κινδύνου για την κοινωνία.

αντιστοίχως, φρονώ ότι δεν συντρέχουν λόγοι για την υιοθέτηση διαφορετικής προσέγγισης⁴⁷. Επομένως, δεν απόκειται στον πρόσφυγα να προσκομίσει στοιχεία που αποδεικνύουν ότι το καθεστώς του δεν πρέπει να ανακληθεί.

96. Επιπλέον, δεν θεωρώ ότι μπορεί να γίνει δεκτή η λύση που υποδηλώνεται με το τρίτο προδικαστικό ερώτημα στην υπόθεση C-8/22, κατά την οποία θα μπορούσε να θεωρηθεί ότι η ύπαρξη κινδύνου για την κοινωνία τεκμαίρεται όταν αποδεικνύεται ότι ο ενδιαφερόμενος έχει καταδικαστεί τελεσίδικα για τη διάπραξη ιδιαίτερος σοβαρού εγκλήματος. Συγκεκριμένα, ακόμη και αν, όπως προεκτέθηκε, στη λογική που είναι εγγενής στον λόγο ανάκλησης που προβλέπεται στο άρθρο 14, παράγραφος 4, στοιχείο β', της οδηγίας 2011/95, υφίσταται σύνδεσμος μεταξύ τελεσίδικης καταδίκης για τη διάπραξη ιδιαίτερος σοβαρού εγκλήματος και της ύπαρξης κινδύνου για την κοινωνία, απόκειται στην αρμόδια αρχή να εξακριβώνει, σε κάθε περίπτωση, αν, βάσει των ατομικών περιστάσεων και, ειδικότερα, του χρονικού διαστήματος που έχει παρέλθει από την καταδίκη καθώς και της συμπεριφοράς που επέδειξε ο πρόσφυγας κατά το διάστημα αυτό, η καταδίκη εξακολουθεί να συνιστά, κατά τον χρόνο λήψης της απόφασης ανάκλησης, καθοριστικής σημασίας στοιχείο για τη διαπίστωση της ύπαρξης τέτοιου κινδύνου. Στο πλαίσιο αυτό, πρέπει να τηρούνται οι διαδικαστικοί κανόνες που προβλέπονται στο άρθρο 45 της οδηγίας 2013/32/ΕΕ του Ευρωπαϊκού Κοινοβουλίου και του Συμβουλίου, της 26ης Ιουνίου 2013, σχετικά με κοινές διαδικασίες για τη χορήγηση και ανάκληση του καθεστώτος διεθνούς προστασίας⁴⁸, και να παρέχεται, μεταξύ άλλων, στον ενδιαφερόμενο η δυνατότητα να αμφισβητήσει τους λόγους για τους οποίους η αρμόδια αρχή εκτιμά ότι πρέπει να ανακληθεί το καθεστώς του πρόσφυγα που του έχει χορηγηθεί.

97. Κατά τη γνώμη μου, από τα προεκτεθέντα προκύπτει ότι το άρθρο 14, παράγραφος 4, στοιχείο β', της οδηγίας 2011/95 έχει την έννοια ότι ο λόγος ανάκλησης του καθεστώτος του πρόσφυγα που προβλέπεται στη συγκεκριμένη διάταξη μπορεί να εφαρμοστεί από το κράτος μέλος μόνον όταν αποδεικνύει ότι ο ενδιαφερόμενος συνιστά πραγματικό, ενεστώτα και αρκούντως σοβαρό κίνδυνο για την κοινωνία του οικείου κράτους μέλους.

4. *Επί της εφαρμογής της αρχής της αναλογικότητας*

98. Με το πρώτο προδικαστικό ερώτημα στην υπόθεση C-663/21 και με το δεύτερο προδικαστικό ερώτημα στην υπόθεση C-8/22 τα αιτούντα δικαστήρια ζητούν να διευκρινιστεί αν η εφαρμογή του λόγου ανάκλησης του καθεστώτος του πρόσφυγα, κατά το άρθρο 14, παράγραφος 4, στοιχείο β', της οδηγίας 2011/95, υπόκειται στην τήρηση της αρχής της αναλογικότητας.

99. Πιο συγκεκριμένα, το αιτούν δικαστήριο στην υπόθεση C-663/21 ζητεί κατ' ουσίαν να διευκρινιστεί αν η προμνησθείσα διάταξη έχει την έννοια ότι επιτρέπει την ανάκληση του καθεστώτος του πρόσφυγα που έχει χορηγηθεί σε υπήκοο τρίτης χώρας μόνον εάν το δημόσιο συμφέρον για την επιστροφή του εν λόγω υπηκόου στη χώρα καταγωγής του υπερτερεί του συμφέροντος του συγκεκριμένου υπηκόου να διατηρήσει τη διεθνή προστασία, λαμβανομένων υπόψη της έκτασης και της φύσης των επαπειλούμενων εις βάρος του μέτρων. Από την απόφαση περί παραπομπής συνάγεται ότι, κάνοντας λόγο για επαπειλούμενα εις βάρος του

⁴⁷ Όπως επισήμανε η Επιτροπή, η UNHCR θεωρεί επίσης ότι το βάρος αποδείξεως της πλήρωσης των προϋποθέσεων του άρθρου 14, παράγραφος 4, της οδηγίας 2011/95 πρέπει να φέρει το κράτος μέλος που επικαλείται τη συγκεκριμένη διάταξη. Βλ. «Commentaires annotés du HCR sur la [directive 2004/83]», σ. 31 και 32, στην ηλεκτρονική διεύθυνση: <https://www.unhcr.org/fr/protection/operations/4b151d86e/commentaires-annotes-hcr-directive-200483ce-conseil-29-avril-2004-concernant.html>.

⁴⁸ ΕΕ 2013, L 180, σ. 60.

ενδιαφερομένου μέτρα, το αιτούν δικαστήριο εξετάζει, μεταξύ άλλων, το ενδεχόμενο να λάβει υπόψη τις συνέπειες, για τον ενδιαφερόμενο, της ενδεχόμενης επιστροφής στη χώρα καταγωγής του.

100. Προκειμένου να δοθεί απάντηση στα προεκτεθέντα ερωτήματα, θα επισημάνω, κατ' αρχάς, ότι όσον αφορά το περιεχόμενο της εξέτασης που μπορεί να οδηγήσει την αρμόδια αρχή να διαπιστώσει την ύπαρξη λόγου αποκλεισμού από τη διεθνή προστασία ή ανάκλησης της διεθνούς προστασίας, το Δικαστήριο αποφάνθηκε πρόσφατα, σε σχέση με το άρθρο 14, παράγραφος 4, στοιχείο α', και το άρθρο 17, παράγραφος 1, στοιχείο δ', της οδηγίας 2011/95, ότι η εφαρμογή καθεμίας εκ των ανωτέρω διατάξεων προϋποθέτει ότι η αρμόδια αρχή εκτιμά, σε κάθε μεμονωμένη περίπτωση, τα συγκεκριμένα πραγματικά περιστατικά των οποίων έχει λάβει γνώση, προκειμένου να κρίνει αν υπάρχουν σοβαροί λόγοι να θεωρηθεί ότι η κατάσταση του ενδιαφερομένου, ο οποίος πληροί κατά τα λοιπά τα κριτήρια υπαγωγής στο καθεστώς διεθνούς προστασίας ή διατήρησης του καθεστώτος αυτού, εμπίπτει στο πεδίο εφαρμογής μίας εκ των διατάξεων αυτών⁴⁹.

101. Κατά το Δικαστήριο, η εκτίμηση αυτή αποτελεί αναπόσπαστο τμήμα της διαδικασίας διεθνούς προστασίας, η οποία πρέπει να διεξάγεται συμφώνως προς τις οδηγίες 2011/95 και 2013/32⁵⁰. Στην αποφαινόμενη αρχή και μόνον απόκειται⁵¹ να προβεί, υπό τον έλεγχο των δικαστηρίων, στην αξιολόγηση του συνόλου των κρίσιμων πραγματικών περιστατικών και περιστάσεων, περιλαμβανομένων και εκείνων που αφορούν την εφαρμογή των άρθρων 14 και 17 της οδηγίας 2011/95, αξιολόγηση κατόπιν της οποίας θα αποφανθεί επ' αυτών⁵².

102. Επομένως, το Δικαστήριο απέκλεισε τον αυτόματο χαρακτήρα της εφαρμογής καθώς και κάθε εξάρτηση από άλλη αρχή, όταν η αποφαινόμενη αρχή καλείται να λάβει απόφαση⁵³. Αντιθέτως, η εν λόγω αρχή πρέπει να έχει στη διάθεσή της το σύνολο των σχετικών πληροφοριών και να προβαίνει, βάσει των πληροφοριών αυτών, στη δική της αξιολόγηση των γεγονότων και των περιστάσεων, προκειμένου να προσδιορίσει το περιεχόμενο της απόφασής της και να την αιτιολογήσει πλήρως⁵⁴.

103. Συναφώς, το Δικαστήριο έχει υπογραμμίσει ότι, όπως προκύπτει από το γράμμα του άρθρου 14, παράγραφος 4, στοιχείο α', της οδηγίας 2011/95, η αποφαινόμενη αρχή πρέπει να διαθέτει περιθώριο εκτίμησης προκειμένου να αποφασίσει αν λόγοι σχετικοί με την εθνική ασφάλεια του οικείου κράτους μέλους πρέπει ή όχι να οδηγήσουν στην ανάκληση του καθεστώτος του πρόσφυγα, όπερ αποκλείει το ενδεχόμενο η διαπίστωση της ύπαρξης κινδύνου για την εθνική ασφάλεια να συνεπάγεται αυτομάτως την ανάκληση αυτή⁵⁵.

⁴⁹ Βλ. απόφαση της 22ας Σεπτεμβρίου 2022, Országos Idegenrendészeti Főigazgatóság κ.λπ. (C-159/21, στο εξής: απόφαση Országos Idegenrendészeti Főigazgatóság κ.λπ., EU:C:2022:708, σκέψη 72 και εκεί μνημονευόμενη νομολογία).

⁵⁰ Βλ. απόφαση Országos Idegenrendészeti Főigazgatóság κ.λπ. (σκέψη 73).

⁵¹ Κατά το άρθρο 2, στοιχείο στ', της οδηγίας 2013/32, ως αποφαινόμενη αρχή νοείται «κάθε οιοσδήποτε δικαστική ή διοικητική αρχή κράτους μέλους υπεύθυνη για την εξέταση των αιτήσεων διεθνούς προστασίας και αρμόδια για τη λήψη αποφάσεων πρωτοβαθμίας στις εν λόγω υποθέσεις».

⁵² Βλ. απόφαση Országos Idegenrendészeti Főigazgatóság κ.λπ. (σκέψη 75 και εκεί μνημονευόμενη νομολογία).

⁵³ Βλ. απόφαση Országos Idegenrendészeti Főigazgatóság κ.λπ. (σκέψη 79).

⁵⁴ Βλ. απόφαση Országos Idegenrendészeti Főigazgatóság κ.λπ. (σκέψη 80).

⁵⁵ Βλ. απόφαση Országos Idegenrendészeti Főigazgatóság κ.λπ. (σκέψη 81). Αντιθέτως, με την ίδια απόφαση το Δικαστήριο εφάρμοσε διαφορετική προσέγγιση όσον αφορά το άρθρο 17, παράγραφος 1, στοιχείο β', της οδηγίας 2011/95, το οποίο ορίζει ότι υπήκοος τρίτης χώρας ή ανιθαγενής δεν δικαιούται επικουρική προστασία όταν υπάρχουν σοβαροί λόγοι να θεωρείται ότι έχει διαπράξει σοβαρό έγκλημα. Συγκεκριμένα, κατά το Δικαστήριο, η χρήση της φράσης «δεν δικαιούται» στη συγκεκριμένη διάταξη σημαίνει ότι η αποφαινόμενη αρχή δεν διαθέτει περιθώριο εκτίμησης αφ' ης στιγμής διαπιστώσει ότι ο ενδιαφερόμενος έχει διαπράξει σοβαρό έγκλημα (σκέψη 90).

104. Κατά τη γνώμη μου, οι προεκτεθείσες παρατηρήσεις μπορούν να εφαρμοστούν στο άρθρο 14, παράγραφος 4, στοιχείο β', της οδηγίας 2011/95. Επομένως, η αρμόδια αρχή πρέπει να διαθέτει επίσης περιθώριο εκτίμησης προκειμένου να αποφασίσει αν η ύπαρξη κινδύνου για την κοινωνία πρέπει ή όχι να έχει ως συνέπεια την ανάκληση του καθεστώτος του πρόσφυγα.

105. Όπως, λαμβανομένων υπόψη των καθηκόντων που της έχουν ειδικώς ανατεθεί, η αποφαινόμενη αρχή πρέπει να μπορεί να εκτιμά ελεύθερα την ύπαρξη κινδύνου για την εθνική ασφάλεια, χωρίς να υποχρεούται να στηριχθεί σε μη αιτιολογημένη γνωμοδότηση εκδοθείσα από ειδικά όργανα που είναι επιφορτισμένα με εξειδικευμένα καθήκοντα συνδεδεμένα με την εθνική ασφάλεια⁵⁶, ομοίως η αρχή που ανακαλεί το καθεστώς του πρόσφυγα πρέπει να μπορεί να εκτιμά ελεύθερα αν ο πρόσφυγας ο οποίος έχει καταδικαστεί για τη διάπραξη ιδιαίτερος σοβαρού εγκλήματος συνιστά κίνδυνο για την κοινωνία, κατ' εφαρμογήν του άρθρου 14, παράγραφος 4, στοιχείο β', της οδηγίας 2011/95.

106. Επισημαίνεται, συναφώς, ότι η προμνησθείσα διάταξη προβλέπει ότι τα κράτη μέλη έχουν μόνον τη δυνατότητα να ανακαλούν το καθεστώς του πρόσφυγα. Κατ' αναλογία προς την κρίση του Δικαστηρίου σχετικά με το άρθρο 21, παράγραφος 2, της οδηγίας 2004/83, όσον αφορά τη δυνατότητα επαναπροώθησης πρόσφυγα, πρέπει να θεωρηθεί ότι, ακόμη και όταν πληρούνται οι προϋποθέσεις του άρθρου 14, παράγραφος 4, στοιχείο β', της οδηγίας 2011/95, η ανάκληση του καθεστώτος του πρόσφυγα αποτελεί απλώς μία εκ των δυνατοτήτων στο πλαίσιο της διακριτικής ευχέρειας της οποίας απολαύουν τα κράτη μέλη, δεδομένου ότι αυτά είναι ελεύθερα να επιλέξουν κάποιο άλλο, λιγότερο αυστηρό μέτρο⁵⁷. Επομένως, η συγκεκριμένη διάταξη διαφέρει από το άρθρο 12 της ίδιας οδηγίας το οποίο προβλέπει υποχρεωτικούς λόγους αποκλεισμού από το καθεστώς του πρόσφυγα.

107. Κάνοντας χρήση της δυνατότητας που τους παρέχει το άρθρο 14, παράγραφος 4, στοιχείο β', της οδηγίας 2011/95, τα κράτη μέλη εφαρμόζουν το δίκαιο της Ένωσης και τούτο συνεπάγεται ότι η εν λόγω δυνατότητα δεν μπορεί να χρησιμοποιείται από αυτά κατά τρόπο που θίγει τον σκοπό και την πρακτική αποτελεσματικότητα της οδηγίας και ότι ο λόγος ανάκλησης του καθεστώτος του πρόσφυγα που προβλέπεται στην προμνησθείσα διάταξη πρέπει να εφαρμόζεται με σεβασμό των θεμελιωδών δικαιωμάτων που κατοχυρώνονται στον Χάρτη⁵⁸. Κατά τα λοιπά, στην αιτιολογική σκέψη 16 της οδηγίας επισημαίνεται ότι αυτή σέβεται τα θεμελιώδη δικαιώματα και τις αρχές που κατοχυρώνει ο Χάρτης⁵⁹. Εξάλλου, το Δικαστήριο έχει κρίνει ότι η εφαρμογή του άρθρου 14, παράγραφοι 4 έως 6, της οδηγίας δεν επηρεάζει την υποχρέωση του κράτους μέλους υποδοχής να τηρεί τις διατάξεις του Χάρτη οι οποίες ασκούν επιρροή, όπως εκείνες που περιλαμβάνονται στο άρθρο 7, σχετικά με τον σεβασμό της ιδιωτικής και οικογενειακής ζωής, στο άρθρο 15, σχετικά με την επαγγελματική ελευθερία και το δικαίωμα προς εργασία, στο άρθρο 34, σχετικά με την κοινωνική ασφάλεια και αρωγή, καθώς και στο άρθρο 35, σχετικά με την προστασία της υγείας⁶⁰.

⁵⁶ Βλ. απόφαση Országos Idegenrendészeti Főigazgatóság κ.λπ. (σκέψη 83).

⁵⁷ Βλ. απόφαση T. (σκέψη 72).

⁵⁸ Βλ., κατ' αναλογία, απόφαση της 12ης Δεκεμβρίου 2019, *Bevándorlási és Menekültügyi Hivatal* (Οικογενειακή επανένωση – Αδελφή του πρόσφυγα) (C-519/18, EU:C:2019:1070, σκέψεις 61 έως 64).

⁵⁹ Στη συγκεκριμένη αιτιολογική σκέψη επισημαίνεται, επίσης, ότι η εν λόγω οδηγία σκοπεί όχι μόνον να διασφαλίσει τον πλήρη σεβασμό της ανθρώπινης αξιοπρέπειας και του δικαιώματος ασύλου των αιτούντων άσυλο και των μελών της οικογένειάς τους που τους συνοδεύουν, αλλά επίσης να προωθήσει την εφαρμογή των άρθρων 1, 7, 11, 14, 15, 16, 18, 21, 24, 34 και 35 του Χάρτη και ότι θα πρέπει επομένως να εφαρμοστεί αναλόγως.

⁶⁰ Βλ. απόφαση M κ.λπ. (Ανάκληση του καθεστώτος του πρόσφυγα) (σκέψη 109).

108. Εξάλλου, η εφαρμογή του λόγου ανάκλησης του καθεστώτος του πρόσφυγα που προβλέπεται στο άρθρο 14, παράγραφος 4, στοιχείο β', της οδηγίας 2011/95 πρέπει να τηρεί την αρχή της αναλογικότητας και τούτο συνεπάγεται, ειδικότερα, ότι πρέπει να είναι κατάλληλη για την επίτευξη του επιδιωκόμενου με τη ρύθμιση αυτή σκοπού και να μη βαίνει πέραν του αναγκαίου για την επίτευξή του μέτρου⁶¹. Συναφώς, υπενθυμίζεται ότι η τήρηση της αρχής της αναλογικότητας, η οποία αποτελεί γενική αρχή του δικαίου της Ένωσης, επιβάλλεται στα κράτη μέλη όταν εφαρμόζουν το δίκαιο της Ένωσης⁶².

109. Η αρχή της αναλογικότητας διαπνέει στην πραγματικότητα το σύνολο της διαδικασίας η οποία μπορεί να καταλήξει στην ανάκληση από το κράτος μέλος του καθεστώτος του πρόσφυγα κατ' εφαρμογήν του άρθρου 14, παράγραφος 4, στοιχείο β', της οδηγίας 2011/95: κατ' αρχάς, κατά τον χρόνο εξακρίβωσης του ιδιαίτερος σοβαρού χαρακτήρα του εγκλήματος που οδήγησε στην ποινική καταδίκη, εν συνεχεία, κατά την εξέταση του αν υφίσταται αρκούντως σοβαρός κίνδυνος για την κοινωνία και, τέλος, προκειμένου να αποφασιστεί αν πρέπει να προκριθεί η λήψη μέτρου λιγότερου αυστηρού από την ανάκληση του καθεστώτος του πρόσφυγα, λαμβανομένου υπόψη του προαιρετικού χαρακτήρα της ανάκλησης.

110. Όσον αφορά το τελευταίο ως άνω στάδιο της αξιολόγησης, εκτιμώ ότι δεν πρέπει να εφαρμοστεί, όσον αφορά την ανάκληση του καθεστώτος του πρόσφυγα, η κρίση του Δικαστηρίου σχετικά με το άρθρο 12, παράγραφος 2, στοιχείο β' ή γ', της οδηγίας 2004/83, όσον αφορά τον αποκλεισμό από το καθεστώς του πρόσφυγα, ήτοι κατ' ουσίαν ότι η αρμόδια αρχή δεν πρέπει να προβεί σε συμπληρωματικό έλεγχο αναλογικότητας στη συγκεκριμένη περίπτωση εφόσον διαπιστώνει ότι πληρούνται οι προϋποθέσεις που προβλέπονται στις προμνησθείσες διατάξεις⁶³. Συγκεκριμένα, όπως προεκτέθηκε, οι εν λόγω διατάξεις προβλέπουν λόγους αποκλεισμού οι οποίοι είναι υποχρεωτικοί και από τους οποίους δεν χωρεί, επομένως, παρέκκλιση⁶⁴, και τούτο τους διαφοροποιεί από τους προαιρετικούς λόγους ανάκλησης που προβλέπονται στο άρθρο 14, παράγραφος 4, της οδηγίας 2011/95.

111. Όσον αφορά το αν πρέπει να προκριθεί ένα μέτρο λιγότερο αυστηρό από την ανάκληση του καθεστώτος του πρόσφυγα, λαμβανομένου υπόψη του προαιρετικού της χαρακτήρα, κατά τη γνώμη μου, η αξιολόγηση που πρέπει να διενεργηθεί προϋποθέτει τη στάθμιση συμφερόντων που πρέπει να προσδιοριστούν προσεκτικά.

112. Από την οπτική ενός κράτους μέλους, σκοπός της δυνατότητας ανάκλησης του καθεστώτος του πρόσφυγα είναι η προστασία της κοινωνίας του από τον κίνδυνο που συνιστά για αυτήν ο πρόσφυγας, προβλέποντας τη λήψη ενός μέτρου το οποίο μπορεί να συμπληρώσει την ποινική καταδίκη για τη διάπραξη ιδιαίτερος σοβαρού εγκλήματος.

⁶¹ Βλ., κατ' αναλογίαν, απόφαση της 12ης Δεκεμβρίου 2019, *Bevándorlási és Menekültügyi Hivatal* (Οικογενειακή επανένωση – Αδελφή του πρόσφυγα) (C-519/18, EU:C:2019:1070, σκέψεις 66 και 67).

⁶² Βλ., μεταξύ άλλων, απόφαση της 8ης Μαρτίου 2022, *Bezirkshauptmannschaft Hartberg-Fürstenfeld* (Άμεσο αποτέλεσμα) (C-205/20, EU:C:2022:168, σκέψη 31).

⁶³ Βλ. απόφαση της 9ης Νοεμβρίου 2010, Β και D (C-57/09 και C-101/09, EU:C:2010:661, σκέψεις 109 και 111).

⁶⁴ Βλ. απόφαση της 9ης Νοεμβρίου 2010, Β και D (C-57/09 και C-101/09, EU:C:2010:661, σκέψη 115). Με την απόφαση αυτή, το Δικαστήριο έκρινε, μεταξύ άλλων, ότι οι επίμαχοι λόγοι αποκλεισμού προβλέφθηκαν με σκοπό να αποκλείονται από το καθεστώς του πρόσφυγα τα πρόσωπα που δεν κρίνονται άξια της προστασίας που αυτό περιλαμβάνει και να αποφεύγεται το ενδεχόμενο η χορήγηση του καθεστώτος αυτού να παρέχει σε αυτουργούς ορισμένων σοβαρών εγκλημάτων τη δυνατότητα απαλλαγής από την ποινική ευθύνη τους (σκέψη 104).

113. Δεδομένου ότι, λόγω της αρχής της μη επαναπροώθησης⁶⁵, δεν επιτρέπεται η απομάκρυνση του προσώπου του οποίου το καθεστώς του πρόσφυγα ανακαλείται από το έδαφος του κράτους μέλους στο οποίο ευρίσκεται, τίθεται δικαιολογημένα υπό αμφισβήτηση η αποτελεσματικότητα της απόφασης ανάκλησης του εν λόγω καθεστώτος που λαμβάνεται με σκοπό την εξάλειψη του κινδύνου που συνεπάγεται το συγκεκριμένο πρόσωπο για την κοινωνία του οικείου κράτους μέλους. Τούτου λεχθέντος, η δυνατότητα ανάκλησης του καθεστώτος του πρόσφυγα μπορεί να έχει συγχρόνως αποτρεπτική και κυρωτική λειτουργία. Υπ' αυτή την έννοια, η ευχέρεια του κράτους μέλους να ανακαλεί το καθεστώς του πρόσφυγα του παρέχει τη δυνατότητα να αντλήσει τις συνέπειες της παράβασης της υποχρέωσης που υπέχει ο ενδιαφερόμενος να συμμορφώνεται με τους νόμους και τους κανονισμούς καθώς και με τα μέτρα που λαμβάνονται για τη διατήρηση της δημόσιας τάξης. Στο πνεύμα των διατάξεων του άρθρου 2⁶⁶ και του άρθρου 33, παράγραφος 2, της Σύμβασης της Γενεύης, φρονώ ότι είναι θεμιτό να προβλέπεται, σε επίπεδο Ένωσης, ότι το ευεργέτημα του καθεστώτος του πρόσφυγα, με τα πλεονεκτήματα και τα δικαιώματα που συναρτώνται με αυτό, έχει ως αντάλλαγμα τον σεβασμό της ασφάλειας και της δημόσιας τάξης του κράτους μέλους που χορήγησε τη διεθνή προστασία.

114. Από την άποψη του προσώπου το οποίο αφορά η διαδικασία ανάκλησης του καθεστώτος του πρόσφυγα, υπενθυμίζω ότι, μολονότι το εν λόγω πρόσωπο δεν στερείται την ιδιότητα του πρόσφυγα και συνεχίζει, επομένως, να απολαύει, κατά τα προβλεπόμενα στο άρθρο 14, παράγραφος 6, της οδηγίας 2011/95, ορισμένων δικαιωμάτων που προβλέπονται από τη Σύμβαση της Γενεύης⁶⁷, συνέπεια της εν λόγω διαδικασίας είναι ότι το πρόσωπο δεν θα έχει πλέον πρόσβαση στο σύνολο των δικαιωμάτων και των πλεονεκτημάτων που προβλέπονται στο κεφάλαιο VII της προμνησθείσας οδηγίας⁶⁸. Συγκεκριμένα, το πρόσωπο θα στερηθεί την άδεια διαμονής την οποία το άρθρο 24 της εν λόγω οδηγίας συναρτά με το καθεστώς του πρόσφυγα⁶⁹. Επομένως, κατά τη γνώμη μου, το συμφέρον του ενδιαφερομένου, όσον αφορά την προσωπική και οικογενειακή κατάστασή του, να διατηρήσει τα εν λόγω δικαιώματα και πλεονεκτήματα συνιστά το δεύτερο στοιχείο της στάθμισης που πρέπει να διενεργηθεί.

115. Επομένως, δεδομένου ότι, όταν διαπιστώνεται ότι δεν επιτρέπεται η επαναπροώθηση του ενδιαφερομένου, η εφαρμογή του άρθρου 14, παράγραφος 4, στοιχείο β', της οδηγίας 2011/95 θέτει σε κίνδυνο τη διατήρηση των δικαιωμάτων και των πλεονεκτημάτων που προβλέπονται στο κεφάλαιο VII της ίδιας οδηγίας, η αρμόδια αρχή πρέπει να εξακριβώνει τον αναλογικό χαρακτήρα της στέρησης του καθεστώτος του πρόσφυγα από τον ενδιαφερόμενο, υπό το πρίσμα του βαθμού του κινδύνου που συνιστά για την κοινωνία και της προσωπικής και οικογενειακής κατάστασής του.

116. Προς τούτο, η αρμόδια αρχή πρέπει να λαμβάνει υπόψη το γεγονός ότι η κατάργηση των δικαιωμάτων και των πλεονεκτημάτων που συναρτώνται με το καθεστώς του πρόσφυγα μπορεί, λόγω της αβεβαιότητας που μπορεί να συνεπάγεται για την κατάσταση του ενδιαφερομένου, να είναι ικανή να τον ωθήσει σε νέες παραβατικές συμπεριφορές μετά την έκτιση της ποινής του, και τούτο θα μπορούσε να συμβάλει στη διατήρηση της ύπαρξης κινδύνου για την κοινωνία και όχι

⁶⁵ Βλ. απόφαση Μ κ.λπ. (Ανάκληση του καθεστώτος του πρόσφυγα) (σκέψη 95), από την οποία προκύπτει ότι η επαναπροώθηση πρόσφυγα ο οποίος εμπίπτει σε μία από τις περιπτώσεις του άρθρου 14, παράγραφοι 4 και 5, και του άρθρου 21, παράγραφος 2, της οδηγίας 2011/95 απαγορεύεται όταν θα μπορούσε να εκθέσει τον εν λόγω πρόσφυγα σε κίνδυνο προσβολής των θεμελιωδών δικαιωμάτων του που κατοχυρώνονται στο άρθρο 4 και στο άρθρο 19, παράγραφος 2, του Χάρτη.

⁶⁶ Το συγκεκριμένο άρθρο 2 ορίζει ότι «[π]ας πρόσφυξ υπέχει έναντι της χώρας ένθα ευρίσκεται υποχρεώσεις απαιτούσας ιδίως όπως ούτος συμμορφούται προς τους νόμους και κανονισμούς της χώρας ταύτης ως και προς τα διά διατήρησιν της δημοσίας τάξεως λαμβανόμενα μέτρα».

⁶⁷ Βλ. απόφαση Μ κ.λπ. (Ανάκληση του καθεστώτος του πρόσφυγα) (σκέψη 107).

⁶⁸ Βλ. απόφαση Μ κ.λπ. (Ανάκληση του καθεστώτος του πρόσφυγα) (σκέψη 99).

⁶⁹ Βλ. απόφαση Μ κ.λπ. (Ανάκληση του καθεστώτος του πρόσφυγα) (σκέψη 103).

στην εξάλειψή του. Η διαπίστωση αυτή συνηγορεί υπέρ εφαρμογής της δυνατότητας ανάκλησης του καθεστώτος του πρόσφυγα που παρέχεται από το άρθρο 14, παράγραφος 4, στοιχείο β', της οδηγίας 2011/95, η οποία περιορίζεται στην απολύτως αναγκαία, ώστε το φάρμακο να μη αποβεί χειρότερο της ασθένειας.

117. Ως εκ τούτου, στο πλαίσιο του περιθωρίου εκτίμησης που του καταλείπεται από την προμνησθείσα διάταξη, το κράτος μέλος θα μπορεί όχι μόνο να αποφασίσει αν θα ανακαλέσει ή όχι το καθεστώς του πρόσφυγα που έχει χορηγηθεί στον ενδιαφερόμενο, αλλά επίσης να παράσχει, στην περίπτωση πρόσφυγα του οποίου το καθεστώς προτίθεται να ανακαλέσει, και άλλα δικαιώματα πέραν του ελάχιστου ορίου που προβλέπεται στο άρθρο 14, παράγραφος 6, της εν λόγω οδηγίας⁷⁰. Όπως προεκτέθηκε, η άσκηση από το κράτος μέλος της δυνατότητας που του παρέχεται από το άρθρο 14, παράγραφος 4, στοιχείο β', της εν λόγω οδηγίας πρέπει, ειδικότερα, να συνεπάγεται την κατά περίπτωση αξιολόγηση της συμβατότητας της άσκησης της εν λόγω δυνατότητας με ορισμένα θεμελιώδη δικαιώματα που κατοχυρώνονται από τον Χάρτη⁷¹.

118. Αντιθέτως, στο μέτρο που η αρχή της μη επαναπροώθησης έχει εφαρμογή στον ενδιαφερόμενο, φρονώ ότι είναι αλυσιτελές να ληφθούν υπόψη, για τον σκοπό της απόφασης ανάκλησης ή μη του καθεστώτος του πρόσφυγα, οι κίνδυνοι στους οποίους εκτίθεται το εν λόγω πρόσωπο σε περίπτωση επιστροφής στη χώρα καταγωγής του. Επομένως, κατά τη γνώμη μου, η αρχή της αναλογικότητας δεν επιτάσσει στην αρμόδια αρχή να λάβει υπόψη τους εν λόγω κινδύνους στο πλαίσιο της στάθμισης που πρέπει να διενεργήσει.

119. Λαμβανομένων υπόψη των προεκτεθέντων, προτείνω στο Δικαστήριο να απαντήσει στο πρώτο προδικαστικό ερώτημα στην υπόθεση C-663/21 και στο δεύτερο προδικαστικό ερώτημα στην υπόθεση C-8/22 ότι το άρθρο 14, παράγραφος 4, στοιχείο β', της οδηγίας 2011/95 έχει την έννοια ότι, όταν εφαρμόζει τη δυνατότητα ανάκλησης του καθεστώτος του πρόσφυγα που προβλέπεται στην εν λόγω διάταξη, το κράτος μέλος πρέπει να σέβεται τα θεμελιώδη δικαιώματα που κατοχυρώνονται από τον Χάρτη και να τηρεί την αρχή της αναλογικότητας. Ως εκ τούτου, προτού αποφασίσει να ανακαλέσει το καθεστώς του πρόσφυγα δυνάμει της προμνησθείσας διάταξης, το κράτος μέλος πρέπει να σταθμίσει, αφενός, το συμφέρον προστασίας της κοινωνίας του και, αφετέρου, το συμφέρον του ενδιαφερομένου να διατηρήσει το καθεστώς του πρόσφυγα λαμβανομένων υπόψη των συνεπειών που η ανάκληση του εν λόγω καθεστώτος θα μπορούσε να έχει, μεταξύ άλλων, στην προσωπική και οικογενειακή κατάστασή του. Εντούτοις, όταν η επαναπροώθηση του πρόσφυγα δεν είναι δυνατή διότι θα τον εξέθετε σε κίνδυνο προσβολής των θεμελιωδών δικαιωμάτων που κατοχυρώνονται στο άρθρο 4 και στο άρθρο 19, παράγραφος 2, του Χάρτη, το άρθρο 14, παράγραφος 4, στοιχείο β', της οδηγίας 2011/95 δεν απαιτεί η ανάκληση του καθεστώτος του πρόσφυγα να εξαρτάται από τη στάθμιση του συμφέροντος του οικείου κράτους μέλους να προστατεύσει την κοινωνία του και των κινδύνων στους οποίους εκτίθεται ο εν λόγω πρόσφυγας σε περίπτωση επιστροφής στη χώρα καταγωγής του.

⁷⁰ Βλ. προτάσεις του γενικού εισαγγελέα M. Wathelet στις συνεκδικασθείσες υποθέσεις M κ.λπ. (Ανάκληση του καθεστώτος του πρόσφυγα) (C-391/16, C-77/17 και C-78/17, EU:C:2018:486, σημείο 129). Συναφώς, επισημαίνεται ότι το άρθρο 3 της οδηγίας 2011/95 επιτρέπει στα κράτη μέλη να προβλέπουν απαιτήσεις πιο ευνοϊκές σε σχέση ιδίως με το περιεχόμενο της διεθνούς προστασίας, εφόσον είναι συμβατές με την εν λόγω οδηγία.

⁷¹ Όπως επισήμανε ο γενικός εισαγγελέας M. Wathelet με τις προτάσεις του στις συνεκδικασθείσες υποθέσεις M κ.λπ. (Ανάκληση του καθεστώτος του πρόσφυγα) (C-391/16, C-77/17 και C-78/17, EU:C:2018:486), «στην περίπτωση που κράτος μέλος θα στερούσε από πρόσφυγα, κατόπιν ασκήσεως των δυνατοτήτων [που προβλέπονται στο άρθρο 14, παράγραφοι 4 και 5, της οδηγίας 2011/95], την πρόσβαση σε ιατρική περίθαλψη, αυτό θα μπορούσε να συνιστά παράβαση του άρθρου 35 του Χάρτη (δικαίωμα στην υγεία)». Εξάλλου, το εν λόγω κράτος μέλος πρέπει να λαμβάνει υπόψη το γεγονός ότι «δεν μπορεί να αποκλειστεί το ενδεχόμενο η άρνηση, ιδίως, να επιτραπεί σε πρόσφυγα να ενταχθεί στην αγορά εργασίας μετά την αποφυλάκισή του, ενώ δεν μπορεί να απομακρυνθεί προς τρίτη χώρα και πρόκειται, επομένως, να παραμείνει επ' αόριστον στο κράτος μέλος ασύλου, να μπορεί, αναλόγως των περιστάσεων, να συνιστά παράβαση του άρθρου 7 του Χάρτη» (σημείο 134).

B. Επί της δυνατότητας έκδοσης απόφασης επιστροφής σε περίπτωση εφαρμογής της αρχής της μη επαναπροώθησης

120. Με το δεύτερο προδικαστικό ερώτημα στην υπόθεση C-663/21, το αιτούν δικαστήριο ζητεί κατ' ουσίαν να διευκρινιστεί αν η οδηγία 2008/115 έχει την έννοια ότι αντιτίθεται στην έκδοση απόφασης επιστροφής εις βάρος υπηκόου τρίτης χώρας του οποίου το καθεστώς του πρόσφυγα ανακλήθηκε, όταν διαπιστώνεται ότι η απομάκρυνση του εν λόγω υπηκόου αποκλείεται επ' αόριστον δυνάμει της αρχής της μη επαναπροώθησης.

121. Το άρθρο 6, παράγραφος 1, της οδηγίας 2008/115 προβλέπει ότι τα κράτη μέλη εκδίδουν απόφαση επιστροφής εις βάρος υπηκόων τρίτων χωρών που διαμένουν παράνομα στο έδαφος τους, υπό την επιφύλαξη των εξαιρέσεων που προβλέπονται στις παραγράφους 2 έως 5 του άρθρου αυτού.

122. Το άρθρο 8, παράγραφος 1, της εν λόγω οδηγίας ορίζει ότι τα κράτη μέλη λαμβάνουν όλα τα αναγκαία μέτρα για να εκτελέσουν την απόφαση επιστροφής, εάν δεν έχει χορηγηθεί χρονικό διάστημα οικειοθελούς αναχώρησης ή εάν ο συγκεκριμένος υπήκοος δεν έχει συμμορφωθεί με την υποχρέωση επιστροφής εντός της εν λόγω ταχθείσας προθεσμίας.

123. Το άρθρο 9, παράγραφος 1, στοιχείο α', της ίδιας οδηγίας ορίζει ότι τα κράτη μέλη αναβάλλουν την απομάκρυνση όταν αυτή παραβιάζει την αρχή της μη επαναπροώθησης.

124. Εξάλλου, το άρθρο 5 της οδηγίας 2008/115 υποχρεώνει γενικότερα τα κράτη μέλη, κατά την εφαρμογή της συγκεκριμένης οδηγίας, να τηρούν την αρχή της μη επαναπροώθησης. Από πρακτικής απόψεως, το άρθρο 14 της εν λόγω οδηγίας θεσπίζει ορισμένες εγγυήσεις ενόψει της επιστροφής, προς όφελος μεταξύ άλλων των υπηκόων τρίτων χωρών των οποίων η απομάκρυνση αναβλήθηκε, οι οποίες τους παρέχουν ένα είδος ελάχιστου καθεστώτος κατά το χρονικό διάστημα της σχετικής αναβολής.

125. Όπως ορθώς επισημαίνει το αιτούν δικαστήριο, όταν δεν επιτρέπεται η απομάκρυνση υπηκόου τρίτης χώρας επ' αόριστον, η απόφαση επιστροφής που λαμβάνεται εις βάρος του στερείται κατ' ουσίαν, από την έκδοσή της και μέχρι νεοτέρας, κάθε αποτελεσματικότητα, και τούτο δικαιολογεί τις αμφιβολίες που διατηρεί το εν λόγω δικαστήριο όσον αφορά τη δυνατότητα έκδοσης τέτοιας απόφασης.

126. Προς στήριξη της άποψης ότι θα πρέπει να εκδοθεί παρά ταύτα απόφαση επιστροφής σε τέτοια περίπτωση, οι μετέχοντες στη διαδικασία στην υπόθεση C-663/21 επικαλούνται την απόφαση της 3ης Ιουνίου 2021, *Westerwaldkreis*⁷², με την οποία το Δικαστήριο έκρινε ότι κράτος μέλος το οποίο αποφασίζει να μη χορηγήσει άδεια διαμονής σε παρανόμως διαμένοντα υπήκοο τρίτης χώρας υποχρεούται να εκδώσει απόφαση επιστροφής, ακόμη και όταν ο εν λόγω υπήκοος τρίτης χώρας καλύπτεται από την αρχή της μη επαναπροώθησης. Η συγκεκριμένη περίπτωση θα δικαιολογούσε μόνον την αναβολή της απομάκρυνσής του, κατά το άρθρο 9, παράγραφος 1, της οδηγίας 2008/115, και θα πρέπει να αποφευχθεί ένα «ενδιάμεσο καθεστώς» υπηκόων τρίτων χωρών οι οποίοι βρίσκονται στο έδαφος κράτους μέλους χωρίς δικαίωμα ούτε τίτλο διαμονής και στους οποίους έχει, ενδεχομένως, επιβληθεί απαγόρευση εισόδου, χωρίς όμως να υφίσταται πλέον εν ισχύ απόφαση επιστροφής εις βάρος τους⁷³. Υπογραμμίζεται, εντούτοις, ότι η συγκεκριμένη απόφαση αφορούσε μια ιδιαίτερη κατάσταση, όπου το κεντρικό ζήτημα ήταν η επιβληθείσα σε υπήκοο τρίτης χώρας απαγόρευση εισόδου, ενώ είχε ανακληθεί η εκδοθείσα εις

⁷² C-546/19 (EU:C:2021:432).

⁷³ Βλ. απόφαση της 3ης Ιουνίου 2021, *Westerwaldkreis* (C-546/19, EU:C:2021:432, σκέψεις 57 έως 59).

βάρος του απόφαση επιστροφής, την οποία συμπλήρωνε η εν λόγω απαγόρευση. Η συλλογιστική του Δικαστηρίου στηρίχθηκε ακριβώς στην ύπαρξη της συγκεκριμένης κατάστασης, η οποία διαφέρει από την επίμαχη στην υπόθεση C-663/21.

127. Εξάλλου, μολονότι η οδηγία 2008/115 αποσκοπεί στην καθιέρωση μιας αποτελεσματικής πολιτικής περί απομακρύνσεως και επαναπατρισμού με πλήρη σεβασμό των θεμελιωδών δικαιωμάτων και της αξιοπρέπειας των παρανόμως διαμενόντων υπηκόων τρίτων χωρών⁷⁴, το Δικαστήριο απέκλεισε την έκδοση απόφαση επιστροφής σε ορισμένες περιπτώσεις.

128. Συγκεκριμένα, το Δικαστήριο έχει διευκρινίσει ότι το δικαίωμα στην οικογενειακή ζωή μπορεί, κατ' εφαρμογήν του άρθρου 5 της οδηγίας 2008/115, να αντιτίθεται στην ίδια την έκδοση απόφασης επιστροφής και όχι στην εκτέλεσή της⁷⁵.

129. Επιπλέον, στην ειδική περίπτωση των ασυνόδευτων ανηλίκων, το Δικαστήριο έχει κρίνει ότι η έκδοση απόφασης επιστροφής θα πρέπει να αποκλείεται βάσει στοιχείων που εμποδίζουν την απομάκρυνση ανηλίκου⁷⁶.

130. Επιπλέον, σε περίπτωση υπηκόων τρίτων χωρών που απολαμβάνουν διεθνούς προστασίας σε άλλο κράτος μέλος, το Δικαστήριο έχει κρίνει ότι, όταν είναι παντελώς αδύνατος ο προσδιορισμός τρίτης χώρας στην οποία θα μπορούσε να πραγματοποιηθεί η απομάκρυνση, δεν μπορεί να εκδοθεί καμία απόφαση επιστροφής⁷⁷.

131. Κατόπιν των ανωτέρω διευκρινίσεων, προκειμένου να δοθεί άμεση απάντηση στο δεύτερο προδικαστικό ερώτημα που υπέβαλε το αιτούν δικαστήριο στην υπόθεση C-663/21, πρέπει να εξεταστεί η πιο πρόσφατη νομολογία του Δικαστηρίου.

132. Κατά τη γνώμη μου, με την απόφαση της 22ας Νοεμβρίου 2022, *Staatssecretaris van Justitie en Veiligheid* (Απομάκρυνση – Θεραπευτική κάνναβη)⁷⁸, το Δικαστήριο αποφάνθηκε επί του ζητήματος που ήγειρε το αιτούν δικαστήριο.

133. Συγκεκριμένα, το Δικαστήριο υπενθύμισε ότι, εφόσον ο υπήκοος τρίτης χώρας εμπίπτει στο πεδίο εφαρμογής της οδηγίας 2008/115, υπόκειται, κατ' αρχήν, στους προβλεπόμενους σε αυτήν κοινούς κανόνες και διαδικασίες ενόψει της απομάκρυνσής του, και τούτο για όσο διάστημα δεν έχει, ενδεχομένως, ρυθμιστεί το ζήτημα της παραμονής του⁷⁹.

134. Υπ' αυτή την οπτική, αφενός, από το άρθρο 6, παράγραφος 1, της οδηγίας 2008/115 προκύπτει ότι, όταν αποδεικνύεται ο παράνομος χαρακτήρας της διαμονής, πρέπει να εκδίδεται απόφαση επιστροφής εις βάρος του υπηκόου τρίτης χώρας, υπό την επιφύλαξη των εξαιρέσεων των παραγράφων 2 έως 5 του άρθρου αυτού και με πλήρη τήρηση των απαιτήσεων του άρθρου 5

⁷⁴ Βλ., μεταξύ άλλων, απόφαση της 20ής Οκτωβρίου 2022, *Centre public d'action sociale de Liège* (Ανάκληση ή αναστολή απόφασης επιστροφής) (C-825/21, EU:C:2022:810, σκέψη 49 και εκεί μνημονευόμενη νομολογία).

⁷⁵ Βλ. απόφαση της 8ης Μαΐου 2018, Κ.Α. κ.λπ. (Οικογενειακή επανένωση στο Βέλγιο) (C-82/16, EU:C:2018:308, σκέψη 104).

⁷⁶ Βλ. απόφαση της 14ης Ιανουαρίου 2021, *Staatssecretaris van Justitie en Veiligheid* (Επιστροφή ασυνόδευτου ανηλίκου) (C-441/19, EU:C:2021:9, σκέψεις 51 έως 56). Ειδικότερα, το Δικαστήριο έκρινε ότι «το οικείο κράτος μέλος, πριν εκδώσει απόφαση επιστροφής, πρέπει να διενεργήσει έρευνα προκειμένου να εξακριβώσει, κατά τρόπο συγκεκριμένο, αν υπάρχει διαθέσιμη κατάλληλη υποδοχή για τον εν λόγω ασυνόδευτο ανήλικο στο κράτος επιστροφής» και ότι, «[α]ν δεν είναι διαθέσιμη τέτοια υποδοχή, δεν μπορεί να εκδοθεί απόφαση επιστροφής σε βάρος του συγκεκριμένου ανηλίκου βάσει του άρθρου 6, παράγραφος 1, της οδηγίας [2008/115]» (σκέψεις 55 και 56).

⁷⁷ Βλ. απόφαση της 24ης Φεβρουαρίου 2021, Μ κ.λπ. (Απομάκρυνση προς κράτος μέλος) (C-673/19, EU:C:2021:127, σκέψεις 42 και 45).

⁷⁸ C-69/21 [στο εξής: απόφαση *Staatssecretaris van Justitie en Veiligheid* (Απομάκρυνση – Θεραπευτική κάνναβη), EU:C:2022:913].

⁷⁹ Βλ., μεταξύ άλλων, απόφαση *Staatssecretaris van Justitie en Veiligheid* (Απομάκρυνση – Θεραπευτική κάνναβη) (σκέψη 52 και εκεί μνημονευόμενη νομολογία).

της οδηγίας, στη δε απόφαση αυτή πρέπει να προσδιορίζεται, μεταξύ των τρίτων χωρών που διαλαμβάνονται στο άρθρο 3, σημείο 3, της εν λόγω οδηγίας, εκείνη προς την οποία πρέπει να απομακρυνθεί ο υπήκοος τρίτης χώρας⁸⁰. Αφετέρου, κράτος μέλος δεν μπορεί να προβεί στην απομάκρυνση παρανόμως διαμένοντος υπηκόου τρίτης χώρας, δυνάμει του άρθρου 8 της οδηγίας 2008/115, χωρίς να έχει προηγουμένως εκδοθεί απόφαση επιστροφής εις βάρος του υπηκόου αυτού τηρουμένων των ουσιαστικών και διαδικαστικών εγγυήσεων που προβλέπει η οδηγία⁸¹.

135. Εντούτοις, το Δικαστήριο διευκρίνισε επίσης ότι το άρθρο 5 της οδηγίας 2008/115, το οποίο αποτελεί γενικό κανόνα που δεσμεύει τα κράτη μέλη αφ' ης στιγμής εφαρμόζουν την οδηγία, υποχρεώνει την αρμόδια εθνική αρχή να τηρεί, σε όλα τα στάδια της διαδικασίας επιστροφής, την αρχή της μη επαναπροώθησης, η οποία κατοχυρώνεται ως θεμελιώδες δικαίωμα στο άρθρο 18 του Χάρτη, σε συνδυασμό με το άρθρο 33 της Σύμβασης της Γενεύης, καθώς και στο άρθρο 19, παράγραφος 2, του Χάρτη. Τούτο ισχύει, μεταξύ άλλων, όταν η εθνική αρχή προτίθεται, αφού ακούσει τον ενδιαφερόμενο, να εκδώσει εις βάρος του απόφαση επιστροφής⁸².

136. Από τα προεκτεθέντα το Δικαστήριο συνήγαγε ότι το άρθρο 5 της οδηγίας 2008/115 δεν επιτρέπει να εκδοθεί απόφαση επιστροφής κατά υπηκόου τρίτης χώρας όταν στην απόφαση αυτή μνημονεύεται, ως χώρα προορισμού, χώρα στην οποία υπάρχουν σοβαροί και αποδεδειγμένοι λόγοι να θεωρηθεί ότι, σε περίπτωση εκτέλεσης της απόφασης, ο εν λόγω υπήκοος θα εκτεθεί σε πραγματικό κίνδυνο μεταχείρισης αντίθετης προς το άρθρο 18 ή το άρθρο 19, παράγραφος 2, του Χάρτη⁸³.

137. Συναφώς, το Δικαστήριο έχει υπενθυμίσει ότι, δυνάμει της τελευταίας ως άνω διάταξης, κανείς δεν μπορεί να απομακρυνθεί όχι μόνον προς κράτος όπου διατρέχει σοβαρό κίνδυνο να του επιβληθεί η ποινή του θανάτου, αλλά και προς κράτος όπου διατρέχει κίνδυνο να υποβληθεί σε βασανιστήρια ή απάνθρωπη ή εξευτελιστική μεταχείριση, κατά την έννοια του άρθρου 4 του Χάρτη. Η προβλεπόμενη στο εν λόγω άρθρο απαγόρευση των απάνθρωπων ή εξευτελιστικών ποινών ή ανάλογης μεταχείρισης είναι απόλυτη καθόσον συνδέεται στενά με τον σεβασμό της ανθρώπινης αξιοπρέπειας, ο οποίος κατοχυρώνεται στο άρθρο 1 του Χάρτη⁸⁴.

138. Επομένως, κατά το Δικαστήριο, όταν υφίστανται σοβαροί και αποδεδειγμένοι λόγοι να θεωρηθεί ότι υπήκοος τρίτης χώρας που διαμένει παρανόμως σε κράτος μέλος θα εκτεθεί, σε περίπτωση επιστροφής σε τρίτη χώρα, σε πραγματικό κίνδυνο απάνθρωπης ή εξευτελιστικής μεταχείρισης, κατά την έννοια του άρθρου 4 του Χάρτη, σε συνδυασμό με το άρθρο 1 και το άρθρο 19, παράγραφος 2, του Χάρτη, δεν μπορεί να εκδοθεί εις βάρος του απόφαση επιστροφής στη χώρα αυτή, για όσο διάστημα εξακολουθεί να υφίσταται τέτοιος κίνδυνος⁸⁵. Ομοίως, δεν είναι δυνατή η απομάκρυνσή του κατά το ίδιο διάστημα, όπως άλλωστε προβλέπει ρητώς το άρθρο 9, παράγραφος 1, της οδηγίας 2008/115⁸⁶.

⁸⁰ Βλ., μεταξύ άλλων, απόφαση Staatssecretaris van Justitie en Veiligheid (Απομάκρυνση – Θεραπευτική κάνναβη) (σκέψη 53 και εκεί μνημονευόμενη νομολογία).

⁸¹ Βλ., μεταξύ άλλων, απόφαση Staatssecretaris van Justitie en Veiligheid (Απομάκρυνση – Θεραπευτική κάνναβη) (σκέψη 54 και εκεί μνημονευόμενη νομολογία).

⁸² Βλ., μεταξύ άλλων, απόφαση Staatssecretaris van Justitie en Veiligheid (Απομάκρυνση – Θεραπευτική κάνναβη) (σκέψη 55 και εκεί μνημονευόμενη νομολογία).

⁸³ Βλ. απόφαση Staatssecretaris van Justitie en Veiligheid (Απομάκρυνση – Θεραπευτική κάνναβη) (σκέψη 56).

⁸⁴ Βλ., μεταξύ άλλων, απόφαση Staatssecretaris van Justitie en Veiligheid (Απομάκρυνση – Θεραπευτική κάνναβη) (σκέψη 57).

⁸⁵ Βλ. απόφαση Staatssecretaris van Justitie en Veiligheid (Απομάκρυνση – Θεραπευτική κάνναβη) (σκέψη 58).

⁸⁶ Βλ. απόφαση Staatssecretaris van Justitie en Veiligheid (Απομάκρυνση – Θεραπευτική κάνναβη) (σκέψη 59).

139. Επομένως, φρονώ ότι από την απόφαση *Staatssecretaris van Justitie en Veiligheid* (Απομάκρυνση – Θεραπευτική κάρναβη) συνάγεται σαφώς ότι το άρθρο 5 της οδηγίας 2008/115, ερμηνευόμενο σε συνδυασμό με τα άρθρα 1 και 4 και το άρθρο 19, παράγραφος 2, του Χάρτη, έχει την έννοια ότι αντιτίθεται στην έκδοση απόφασης επιστροφής εις βάρος υπηκόου τρίτης χώρας του οποίου το καθεστώς του πρόσφυγα ανακλήθηκε, όταν διαπιστώνεται ότι η απομάκρυνση του εν λόγω υπηκόου αποκλείεται επ' αόριστον δυνάμει της αρχής της μη επαναπροώθησης.

IV. Πρόταση

140. Λαμβανομένων υπόψη των προεκτεθέντων, προτείνω στο Δικαστήριο να απαντήσει στα προδικαστικά ερωτήματα που υπέβαλαν το *Verwaltungsgerichtshof* (Ανώτατο Διοικητικό Δικαστήριο, Αυστρία), στην υπόθεση C-663/21, και το *Conseil d'État* (Συμβούλιο της Επικρατείας, Βέλγιο), στην υπόθεση C-8/22, ως εξής:

1) Το άρθρο 14, παράγραφος 4, στοιχείο β', της οδηγίας 2011/95/ΕΕ του Ευρωπαϊκού Κοινοβουλίου και του Συμβουλίου, της 13ης Δεκεμβρίου 2011, σχετικά με τις απαιτήσεις για την αναγνώριση των υπηκόων τρίτων χωρών ή των απάτριδων ως δικαιούχων διεθνούς προστασίας, για ένα ενιαίο καθεστώς για τους πρόσφυγες ή για τα άτομα που δικαιούνται επικουρική προστασία και για το περιεχόμενο της παρεχόμενης προστασίας,

έχει την έννοια ότι:

- ο λόγος ανάκλησης του καθεστώτος του πρόσφυγα που προβλέπεται στη συγκεκριμένη διάταξη μπορεί να εφαρμοστεί από το κράτος μέλος μόνον όταν εξακριβώνει, αφενός, ότι ο ενδιαφερόμενος έχει καταδικαστεί τελεσίδικα για τη διάπραξη ιδιαίτερος σοβαρού εγκλήματος και, αφετέρου, ότι ο εν λόγω ενδιαφερόμενος συνιστά κίνδυνο για την κοινωνία του οικείου κράτους μέλους·
- το κράτος μέλος μπορεί να εφαρμόσει τον λόγο ανάκλησης του καθεστώτος του πρόσφυγα που προβλέπεται στην εν λόγω διάταξη μόνον όταν αποδεικνύει ότι ο ενδιαφερόμενος συνιστά πραγματικό, ενεστώτα και αρκούντως σοβαρό κίνδυνο για την κοινωνία του οικείου κράτους μέλους, και
- όταν κάνει χρήση της ευχέρειας ανάκλησης του καθεστώτος του πρόσφυγα που προβλέπεται στο άρθρο 14, παράγραφος 4, στοιχείο β', της οδηγίας 2011/95, το κράτος μέλος πρέπει να σέβεται τα θεμελιώδη δικαιώματα που κατοχυρώνονται στον Χάρτη των Θεμελιωδών Δικαιωμάτων της Ευρωπαϊκής Ένωσης και να τηρεί την αρχή της αναλογικότητας. Ως εκ τούτου, προτού αποφασίσει να ανακαλέσει το καθεστώς του πρόσφυγα δυνάμει της προμνησθείσας διάταξης, το κράτος μέλος πρέπει να σταθμίσει, αφενός, το συμφέρον προστασίας της κοινωνίας του και, αφετέρου, το συμφέρον του ενδιαφερομένου να διατηρήσει το καθεστώς του πρόσφυγα λαμβανομένων υπόψη των συνεπειών που η ανάκληση του εν λόγω καθεστώτος θα μπορούσε να έχει, μεταξύ άλλων, στην προσωπική και οικογενειακή κατάστασή του. Εντούτοις, όταν η επαναπροώθηση του πρόσφυγα δεν είναι δυνατή διότι θα τον εξέθετε σε κίνδυνο προσβολής των θεμελιωδών δικαιωμάτων που κατοχυρώνονται στο άρθρο 4 και στο άρθρο 19, παράγραφος 2, του Χάρτη των Θεμελιωδών Δικαιωμάτων, το άρθρο 14, παράγραφος 4, στοιχείο β', της οδηγίας 2011/95 δεν απαιτεί η ανάκληση του καθεστώτος του πρόσφυγα να εξαρτάται από τη στάθμιση του συμφέροντος του οικείου κράτους μέλους να προστατεύσει την κοινωνία του και των κινδύνων στους οποίους εκτίθεται ο εν λόγω πρόσφυγας σε περίπτωση επιστροφής στη χώρα καταγωγής του.

- 2) Το άρθρο 5 της οδηγίας 2008/115/ΕΚ του Ευρωπαϊκού Κοινοβουλίου και του Συμβουλίου, της 16ης Δεκεμβρίου 2008, σχετικά με τους κοινούς κανόνες και διαδικασίες στα κράτη μέλη για την επιστροφή των παρανόμως διαμενόντων υπηκόων τρίτων χωρών, ερμηνευόμενο σε συνδυασμό με τα άρθρα 1 και 4 καθώς και το άρθρο 19, παράγραφος 2, του Χάρτη των Θεμελιωδών Δικαιωμάτων,

έχει την έννοια ότι:

αντιτίθεται στην έκδοση απόφασης επιστροφής εις βάρος υπηκόου τρίτης χώρας του οποίου το καθεστώς του πρόσφυγα ανακλήθηκε, όταν διαπιστώνεται ότι η απομάκρυνση του εν λόγω υπηκόου αποκλείεται επ' αόριστον δυνάμει της αρχής της μη επαναπροώθησης.